

Erhvervsdrivende fonde og almennyttige foranstaltninger – et historisk perspektiv *Baggrundspaper til The Research Project on Industrial Foundations*

Hans Christiansen Johan, Professor emeritus, dr.oecon.

Uddelinger til almennyttige formål baseret på midler, der er indtjent ved erhvervsvirksomhed, kan indrettes og har i tidens løb været baseret på mange forskellige udformninger såvel juridisk som økonomisk og har også haft et forskelligt udgangspunkt for grundlæggernes dispositioner.

I det seneste halve århundrede har uddelingerne især været store fra såkaldte erhvervsdrivende fonde, hvis hyppigst forekommende form i lovgivningen er defineret som fonde, der udøver en bestemmende indflydelse over en anden virksomhed i henhold til vedtægt eller aftale og har en betydelig andel i dens driftsresultat.¹ Sådanne fonde kan frit disponere over deres overskud til de formål, der er angivet i vedtægterne, men der er i mange fonde bestemmelser om, at der skal anvendes større eller mindre beløb til almennyttige formål.

Selve begrebet almennyttig eller almenvelgørende har imidlertid ikke på noget tidspunkt fået et entydigt indhold, men vil normalt omfatte støtte med et socialt, kulturelt, uddannelsesmæssigt eller forskningsmæssigt sigte. Da man i 1982 undersøgte brugen i den daværende lovgivning, nåede man kun til en afgrænsning af, hvad der *ikke* blev anset for at falde ind under begrebet, idet der normalt blev lagt vægt på, at de potentielle modtagere ikke var nogle få personer, f.eks. med familiemæssige bånd til yderne, men skulle være en større og typisk ukendt kreds, samt at støtte til politiske formål eller politiske organisationer samt til erhvervmæssige formål ikke blev anset for at have et almennyttigt sigte.²

I det følgende gives en oversigt over de vigtigste af de former, der er blevet valgt ved fondsdannelser fordelt på tre forskellige typer, der adskiller sig fra hinanden ved deres oprindelsessituation og deres institutionelle indretning. Af disse er den tredje den, der i de seneste år har været den mest omtalte, og den, der har rådet over de største kapitaler.

Forud for den anden verdenskrig har antallet af store erhvervsdrivende fonde været ret begrænset, og oversigten vil derfor omfatte en gennemgang af de særlige forhold ved hver af disse omkring deres oprettelse og indretning, mens omtalen af et stort antal relativt beskedne erhvervsdrivende fonde er gjort mere summarisk. Efter den anden verdenskrig har antallet været i hurtig vækst og bl.a. omfattet en række af landets største erhvervsvirksomheder. Ved omtalen af disse fonde er der søgt frem til nogle fællestræk for baggrunden for deres oprettelse, og der er set nærmere på den politiske holdning til denne organisationsform. Udviklingen er ført frem til omkring 1990.

Fonde med udgangspunkt i almennyttige formål uden forudgående erhvervsvirksomhed

Den ældste og stadig hyppigst forekommende form for fondsdannelse – men ikke den, der i nutiden omfatter de største uddelinger – har som udgangspunkt haft det almennyttige formål, mens en tilknyttet erhvervsvirksomhed efterfølgende har været valgt for at sikre, at de midler, der var sat til side til det almennyttige formål, kunne give et afkast, der sikrede fonden fremtidige indtægter til uddeling.

Tidlige danske eksempler på denne form opstod i forbindelse med reformationen. Da bortfaldt den sociale indsats, som den katolske kirke hidtil havde udøvet, og ansvaret overgik i stedet til de verdslige myndigheder.³ Et af de tiltag, der trådte i stedet for kirkens sociale arbejde, var omdannelse af en række klostre og andre kirkelige institutioner til hospitaler, der skulle give husly til fattige og syge og også uddele midler til dårligt stillede, der ikke kom til at bo på hospitalet. Det skulle ske ved at stille midler til rådighed, der ikke nødvendigvis havde tilhørt de

hidtidige katolske kloster, men i stedet for i forbindelse med oprettelsen af hospitalet blev givet af kongemagten til den stiftelse, der blev hospitalets juridiske grundlag.

I Odense skete det således ved, at det tidligere Gråbrødre Kloster kom til at huse et sådant hospital, og for at sikre midler til hospitalet, blev der i fundatsen af 27. oktober 1539 og et kongeligt brev 3. maj 1540 tillagt hospitalet en række byejeendomme og bøndergårde, der ved udlejning og bortfæstning kunne skaffe de indtægter, der var nødvendige for at sikre det sociale formål. I et vist omfang blev der også foretaget udlån til private af hospitalets kontante midler. Der blev indsat en ledelse, der både skulle administrere erhvervsdriften og den daglige ledelse af hospitalet,

og som en bestyrelse fungerede efter nogle overgangsordninger lensmanden på Odensegård og biskoppen. Ved en ny fundats af 5. marts 1572 blev det almennyttige formål udvidet, idet der af midlerne også skulle afholdes udgifter til at bespise latinskolens lærere og elever. Med den organisation, der var valgt, kom hospitalet til at fungere som en erhvervsdrivende fond, hovedsagelig baseret på landbrug som erhvervsgræn.

Fra midten af 1700-tallet begyndte et frasalgs af ejendomme, og tidligt i 1800-tallet ophørte den sidste del af den direkte erhvervsdrift, hvorefter det meste af kapitalen blev anbragt passivt, hvorved karakteren af erhvervsdrivende fond forsvandt. En tilsvarende udvikling gennemgik de øvrige hospitaler, der blev oprettet efter reformationen.⁴

En lignende organisation fik Odense adelige jomfrukloster, der blev oprettet ved fundats af 8. november 1716 af Karen Brahe til Østrupgård som bolig for en priorinde og otte jomfruer af adelsstand, og som midler fik tillagt forskellige ejendomme på Fyn, hvortil kom indskrivningspenge fra de adelsfamilier, der lod deres døtre indskrives. Oprindelsessituationen var dermed en anden end ved de øvrige større danske jomfruklostre, der er omtalt nedenfor. Som for hospitalerne blev hvervejendommene efterhånden solgt fra, og klostret ophørte med at være en erhvervsdrivende fond. Beboerne fraflyttede ejendommen i 1970, og den blev derefter solgt til Odense Kommune. .

I en senere tid er fondsdannelser med det primære udgangspunkt i almennyttige formål oftest sket i forbindelse med testamentariske gaver. Selv om det ikke er en betingelse, har stifteren i de fleste tilfælde sikret sig, at oprettelsen har fået kongelig konfirmation og dermed er blevet undergivet et offentligt tilsyn. I årene fra 1914 til 1976 blev sådanne oprettelser publiceret i Ministerialtidende, normalt med flere hundrede om året. Som et eksempel på disse publicerede fundatsers udformning er gennemgået de 259 fundatser i Ministerialtidende C fra 1923 for at få et indtryk af, hvilke typer der var de fremherskende.

Fundatserne har dette år som ventet næsten alle udgangspunkt i testamenter og har for det store flertals vedkommende fået tillagt beskedne beløb på et par tusinde kroner. Værdierne i disse beskedne fonde består af obligationer, indskud i sparekasser eller af kontanter, der af bestyrelsen ”skal være anbragt overensstemmende med Reglerne for Anbringelse af Umyndiges og andre under det offentlige Tilsyn staaende Midler”. I andre tilfælde blev anbringelsen specificeret som udlån mod første prioritets sikkerhed i faste ejendomme. Det gjaldt således to af årets største fondsdannelser på tilsammen 1,5 mio. kr., oprettet af etatsråd C.G. Filtenborg i Århus, hvor formålet dels var at støtte trængende handlende og håndværkere i Århus, dels studielegater, der skulle tilfalde studerende ved et kommende universitet i Århus.⁵ Der er således ikke tale om aktive erhvervsinvesteringer og dermed ikke om erhvervsdrivende fonde.

Selv blandt større fondsdannelser med udgangspunkt i industrien kan den passive form for formueforvaltning være anvendt. ”Ingeniørerne Alex. Foss og Poul Larsens Legat” fik således tillagt for 41.892 kr. obligationer med en bestemmelse om, at der skulle indkøbes nye obligationer, når de gamle blev udtrukket. En femtedel af udbyttet skulle tillægges kapitalen og resten uddeles som fire legatportioner til polyt.studerende.⁶

Et par af årets større fondsdannelser blev baseret på aktiebesiddelser, men de blev kun mindretalsaktionærer og falder derfor i den neden for omtalte kategori nr. 2, der ikke fik bestemmende indflydelse i det pågældende aktieselskab og derfor ikke blev erhvervsdrivende i lovens forstand. Det gjaldt således Michaelsen Fonden, der kom til at eje aktier og obligationer for 252.000 kr. , hvoraf de 75.000 kr. var værdien af aktier i De forenede Automobilfabrikker.⁷

Der blev i 1923 kun publiceret fundatser for to større erhvervsdrivende fonde, hvoraf den ene var den nedenfor omtalte Egmont Fonden, mens den anden var Carl F.J. Carlsons og hustru Camilla Carlsons legat, hvis midler på 396.177 kr. kom fra driftsoverskud af faste ejendomme. Fundatsen bestemte, at det årlige udbytte skulle gå til tilskud til børnehjem og til andre almennyttige formål.⁸

Erhvervsvirksomheders fondsoprettelse uden afgivelse af bestemmende indflydelse til fonden

I en række tilfælde har erhvervsvirksomheder som nævnt ovenfor valgt at give støtte til almennyttige formål gennem fondsdannelse, men uden at fonden har fået karakter af at være erhvervsdrivende, fordi den ikke opfylder lovens definition. Fonden kan f.eks. alene få tilført midler fra virksomhedens overskud, uden at der er tale om en betydelig del af driftsresultatet, eller fonden kan få overdraget en mindretalsaktiepost i erhvervsvirksomheden og har dermed ikke lovens ”bestemmende indflydelse”.

Et tidligt eksempel på denne form for fondsdannelse er Tuborgfondet, der blev oprettet i 1931 ved De forenede Bryggeriers 40-års jubilæum. Fondet fik ved oprettelsen overladt for 1 mio. kr. aktier i bryggerierne, men da den samlede aktiekapital var på 19 mio. kr., gav det ikke en bestemmende indflydelse. Formålet var uddelinger ”til samfundsgavnlig formål og særlig til støtte for dansk erhvervsliv”. Fondet har siden 1991 været en afdeling af Carlsbergfondet.

Større fondsdannelser af denne type har der især været mange af efter midten af 1900-tallet. Et tidligt eksempel er Albanifonden, oprettet af A/S Albani Bryggerierne i Odense i 1956 med en grundkapital bestående af ca. 1% af virksomhedens aktier samt andel i det årlige overskud. Midlerne har skullet anvendes til at ”virke for almennyttige formål af enhver art i det danske samfund”.

Blandt senere sådanne fondsdannelser er nogle af de største uddelinger sket fra Rockwoolfonden – fra 1981 (Rockwool) - Ole Kirks Fond – fra 1964 - Edith og Godtfred Kirk Christiansens Fond – fra 1978 (begge oprettet af Lego).

Erhvervsdrivende fonde oprettet af eksisterende erhvervsvirksomheder før den anden verdenskrig

De tidligste eksempler på denne form for fondsdannelse, der går tilbage til tiden før industrialiseringen, har naturligt nok haft sit udspring i storlandbrug, mens det i en senere periode især har været virksomheder inden for byerhvervene (fortrinsvis industri og transportvirksomhed), der er overgået til fondseje.

Adelige jomfruklostre

En række adelige jomfruklostre fra slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet er formodentlig de tidligste danske eksempler på denne form for erhvervsdrivende fonde. De er opstået ved, at ejere af storlandbrug har testamenteret hovedgårde med deres tilliggende til en stiftelse, der har givet bolig for og/eller understøttelse til ugifte adelskvinder, og hvis indtægter dels består af overskuddet fra landbrugsvirksomheden, dels af beløb, der er blevet indbetalt af kvindernes familier i forbindelse med indskrivning i klostret.

De største af disse jomfruklostre er: 1) Roskilde adelige Jomfrukloster (fundats af 19. marts 1699), der blev oprettet af enkerne Berte Skeel og Margrethe Ulfeldt på hovedgården Sortebrødrekloster i Himmelev med et tilliggende på 231 tønder hartkorn jord. 2) Vemmetofte adelige Jomfrukloster, der blev oprettet ved fundats af 10. juni 1735 af prinsesse Sophie Hedvig med et tilliggende på ca. 2300 tønder hartkorn. 3) Vallø adelige Jomfrukloster, der blev oprettet ved fundats af 28. november 1737 af dronning Sophie Magdalene med et tilliggende på over 2.000 tønder hartkorn, 4) Støvringgård, der blev oprettet ved fundats af 12. marts 1745 af den barnløse enke baronesse Christine Fuien med et tilliggende på 459 tønder hartkorn, og 5) Gisselfeld adelige Jomfrukloster, der blev oprettet af Christian Gyldenløve og begyndte sin virksomhed i 1755 efter hans enkes død med et jordtilliggende på ca. (1800) tdr. hartkorn. I modsætning til de øvrige blev hovedbygningen på Gisselfeld ikke indrettet til bolig for de adelige jomfruer, men i stedet for som embedsbolig for overdirektøren. Jomfruerne modtog alene et kontant beløb fra klostret.

Der blev i fundatserne desuden i flere tilfælde afsat midler til sociale formål for andre befolkningsgrupper.

Jomfruklostrene eksisterer stadig som erhvervsdrivende fonde, men der er i tidens løb sket en række ændringer i deres erhvervsforhold og formålsparagraffer. Fæstegodset er blevet solgt fra, så erhvervsindtægten primært består i driften af jord direkte fra godset, der i en række tilfælde har optaget supplerende virksomhed ved siden af land- og skovbrug. Der har desuden med den ændrede samfundsstruktur vist sig stadig færre ønsker om at komme til at bo under de traditionsbundne forhold på klostrene, og der er derfor dels blev åbnet for en bredere rekruttering af beboere, dels for at anvende midlerne til andre sociale formål. Støvringgård er således blevet ombygget til at huse et bofællesskab med moderniserede lejligheder og er åben for alle. Vemmetofte standsede indskrivningen i 1974, og Vallø fulgte med en ny fundats i 1976, som bestemte, at der ikke længere skulle kunne ske nye indskrivninger, og at midlerne fremtidig skulle ”virke til fremme af almenvælgørende og almennyttige øjemed”. Det har betydet, at der siden er blevet givet støtte til bl.a. forskning og uddannelse inden for land- og skovbrug.⁹

Vallø har nu en egenkapital på godt 200 mio. kr., og Vemmetoftes er på knap 200 mio. kr.

Det Classenske Fideicommis

Senere i 1700-tallet blev det Classenske Fideicommis oprettet som en erhvervsdrivende fond. Det blev stiftet på grundlag af bestemmelser i general Johan Frederik Classens testamente. Classen havde fra 1756 været kompagnon og senere enejer af den nyopbyggede våbenfabrik i Frederiksværk. I 1768 købte han godserne Corselitze og Carlsfeldt på Falster og i 1770erne de to hovedgårde Arresødal og Grønnesøgård ved Frederiksværk. Classen døde i 1792, Han havde da været enkemand i seks år efter et barnløst ægteskab.

I 1789 var der blevet oprettet et testamente, der bestemte, at hele Classens formue på ca. 1,2 mio. rdl. skulle gå til et fond, hvis indtægter skulle anvendes til ”at danne nyttige Mennesker til Statens Bedste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbejdsomhed i de nødvendigste Dele for Landets Vel og til at hjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed.” Nogle beløb var dog båndlagt til understøttelser for familiemedlemmer og andre. Ved et tillæg fra kort før Classens død blev det imidlertid bestemt, at prins Carl af Hessen skulle overtage Frederiksværk mod at indbetale et årligt beløb til fondet, hvis væsentlige indtægter derfor kom til at bestå af overskuddet af de falsterske godser, den årlige sum fra Frederiksværk og provenuet af Classens omfattende udlånsvirksomhed, der især omfattede lån til hovedgårdsejere mod pant i deres faste ejendomme. Fondsbestyrelsen, der i en lang periode bestod af et familiemedlem og to

udefrakommende, stod samtidig som ledere af godserne på Falster, så der derved var tale om en erhvervsdrivende fond.

På indtægtssiden kom betalingen for Frederiksværk, der var aftalt som et fast beløb, efterhånden til at betyde mindre med de almindelige prisstigninger i tiden, der fulgte, og godsindtægterne fra Falster var længe hovedkilden til den velgørende virksomhed, men med land- og skovbrugets mindre gunstige økonomiske situation efter midten af 1900-tallet, er fondets midler blevet mindre, og en betydelig del har bestået i udbyttet fra den ikke-aktive erhvervsformue, hvoraf meget efter midten af 1800-tallet blev anbragt i kreditforeningsobligationer.

I højere grad end de fleste andre erhvervsdrivende fonde har det Classenske Fideicommis i tidens løb engageret sig i selv at drive undervisningsanstalter og sociale institutioner, hvoraf Næsgård Agerbrugsskole på Falster har fået tildelt de største midler. Disse engagementer er gradvist blevet afviklet. Der er desuden til stadighed blevet foretaget uddelinger efter individuelle ansøgninger til, hvad der omtaltes som ”trængende personer”. Det har f.eks. været personer ramt af sygdom, enker og andre enligstillede personer, men kredsen af modtagere har skiftet karakter, efterhånden som velfærdsstatens sociale ordninger er blevet indført.^{10 11}

Fideicommisset har nu en egenkapital på ca. 200 mio. kr.

Carlsbergfondet

Det tidligste eksempel på en erhvervsdrivende fond, der alene har udgangspunkt i en industrivirksomhed, er brygger J.C. Jacobsens oprettelse af Carlsbergfondet. Det var ikke blot i Danmark, men formodentlig også internationalt det første eksempel på en sådan erhvervsdrivende fond, og det kan måske være med til at forklare, hvorfor denne fond fik en indretning, der på mange områder blev forskellig fra den typiske i en senere tid.

Medvirkende var det muligvis også, at fondet blev oprettet i flere tempi. Første fase kom til i 1876, da der blev oprettet ”en Stiftelse til Fremme af videnskabelige Formaal”, der dels skulle stå for det af bryggeren oprettede Carlsberg Laboratorium, dels yde støtte til en bred vifte af videnskaber. Der var på dette tidspunkt ikke tale om en erhvervsdrivende fond, men midlerne skulle komme fra renterne af en grundkapital, som blev skænket til fondet. Med denne indretning var det naturligt, at det blev en gruppe videnskabsmænd, der kom til at bestyre midlerne. Fundatsen bestemte, at det skulle ske ved en direktion på fem medlemmer valgt af Videnskabernes Selskab blandt dets medlemmer.

Anden fase fulgte i 1878, da Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg blev oprettet som en ny afdeling af fondet på grundlag af en ny gave fra brygger Jacobsen i forbindelse med genopførelsen af slottet efter branden i 1859. Heller ikke det gjorde imidlertid fondet til en erhvervsdrivende fond.

Det skete først nogle år senere, efter at J.C. Jacobsen i sit testamente fra 1882 havde bestemt, at den omfattende bryggerivirksomhed, som han havde opbygget, ved hans død skulle skænkes til Carlsbergfondet. Jacobsen døde i 1887, og efter et fundatstillæg kunne Fondet i 1888 overtage arven og derved blive en erhvervsdrivende fond.

Fondets uddelinger har skullet ske til videnskabelige formål inden for naturvidenskaberne, matematik, filosofi, historie og sprogvidenskab og dække udgifter til lønninger og honorarer i forbindelse med specielle studier eller undersøgelser, til anskaffelse af videnskabeligt udstyr, til studierejser og videnskabelige ekspeditioner og til offentliggørelse af videnskabelige arbejder.

Mens den valgte sammensætning af direktionen var naturlig i den første fase, kunne man ikke regne med, at der blandt Videnskabernes Selskabs medlemmer altid ville være personer med en indsigt i at drive en erhvervsvirksomhed, og direktionens første formand, professor J.N.

Madvig, var da også noget tøvende over for at skulle stå som virksomhedsejer. Brygger Jacobsen, der ikke ønskede, at hans søn, Carl Jacobsen, skulle overtage bryggerivirksomheden, så imidlertid ikke noget problem i den valgte konstruktion, men fandt tværtimod, at en omdannelse til et aktieselskab med en større aktionærkreds ville betyde, at der kun blev taget kortsigtede profithensyn, mens Fondet ville kunne drive en langsigtet politik, der tilgodeså en videnskabelig funderet produktudvikling.

I praksis var de erhvervsmæssige udfordringer, som direktionen kom til at stå overfor i de første år måske heller ikke så store, selv om det var år med en hård konkurrence på ølmarkedet, men på lidt længere sigt blev behovet for større erhvervsmæssig indsigt i ledelsen mere udtalt, og det blev løst ved, at der i 1922 blev etableret et organ kaldet Bryggerirådet, bestående af to medlemmer af direktionen og tre af denne valgte ”forretningskyndige” mænd. Rådet bistod ved løsningen af de mere erhvervsbetonede opgaver.

Direktionssammensætningen og det forhold, at Fondet kom til at stå som enejer af virksomheden og ikke som flertalsaktionær, har givet Carlsbergfondet et særpræg i forhold til de fleste af de fonde, der er kommet til i anden halvdel af 1900-tallet, og var formodentlig medvirkende til, at Fondet i mange år blev den største private uddeler af midler til videnskabelige formål og gav støtte til en bredere vifte af videnskaber end senere oprettede fonde.¹²

Konstruktionen med at lade et fond stå som enejer af en virksomhed, der ikke var organiseret som et aktieselskab, synes ikke at have givet større udviklingsproblemer i en lang periode, men har senere både for Carlsbergfondet og for andre med en lignende konstruktion vist sig som en hæmsko for en ønsket ekspansion.

I mange år var bryggeriernes indtjening så god, at det både kunne lade sig gøre at foretage betydelige henlæggelser i virksomheden og dermed muliggøre planlagte udvidelser og samtidig have midler til de faste uddelinger til Carlsberglaboratoriet, Frederiksborg Slot og enkelte andre formål, samt at have mulighed for også at imødekomme mange enkeltansøgninger om støtte inden for de fastsatte områder.

I forbindelse med den fusion, der i 1970 skete med De forenede Bryggerier, var der imidlertid ikke midler til rådighed til at indløse aktionærerne i DfB, og løsningen blev derfor en ændring i fundatsen, der gik ud på en omdannelse af bryggeriet til et aktieselskab, og således at Carlsbergfondet fremtidig skulle eje mindst 51% af aktiekapitalen i den fusionerede bryggerivirksomhed, så betingelserne for at være en erhvervsdrivende fond fortsat var opfyldt. Senere har det været nødvendigt at gribe til yderligere nye konstruktioner i form af opdeling af aktiekapitalen på A- og B-aktier med forskellig stemmeindflydelse og indskydelse af et holdingselskab mellem fonden og dens produktionsvirksomheder for at fastholde Carlsbergfondet som en erhvervsdrivende fond med en bestemmende indflydelse i den stærkt udvidede tilknyttede bryggerivirksomhed.

Carlsbergfondets egenkapital er nu på ca. 30 mia. kr., og fondet er dermed en af Danmarks største erhvervsdrivende fonde. Uddelingssiden udgør en meget væsentlig del af fondens virksomhed, og 60-80% af de årlige indtægter bliver anvendt til dette formål. Dermed er Carlsbergfondet også den vigtigste private bidrager inden for adskillige af de områder, som især nyder støtte fra fonden.

Egmont H. Petersens Fond – fra 1992 Egmont Fonden

Den næste større fondsdannelse fandt sted i 1920 og kom til verden under noget specielle omstændigheder. Egmont H. Petersen havde begyndt sin trykkerivirksomhed i København under meget beskedne forhold i 1878. Han blev hurtigt en foregangsmand i branchen med anskaffelse af

moderne maskineri og supplerede senere trykkerivirksomheden med udgivervirksomhed, hvor ikke mindst ugeblade efterhånden blev et væsentligt led i virksomhedens aktiviteter. Firmaet hørte efter 1900 til blandt branchens betydeligste. Der var her – som ved Carlsbergbryggerierne – tale om en enkeltmandsejet virksomhed.

Egmont H. Petersen døde i 1914, og nogle måneder forinden havde han og hustruen oprettet et testamente. I det hed det, at virksomheden skulle holdes sammen og fortsætte i samme spor, og at det kunne ske i form af et familieaktieselskab, et familieinteressentskab eller noget lignende. Af formuen skulle halvdelen tilfalde enken og den anden halvdel deles ligeligt mellem parrets fem børn. Af virksomhedens fremtidige overskud efter henlæggelser til et reservefond skulle halvdelen tilfalde enken og børnene, mens den anden halvdel skulle uddeles til filantropiske og lignende formål.

Der var således ikke nævnt noget om fondsdannelse i testamentet. Boopgørelsen varede i 5½ år, men umiddelbart efter udlodningen til arvingerne afhændede de i 1920 af ikke kendte årsager virksomheden til den nyoprettede Egmont H. Petersens Fond. Overdragelsen skete på vilkår, der var særdeles fordelagtige for fonden.

Ifølge fondens fundats skulle den videreføre erhvervsvirksomheden og blev således fra starten direkte erhvervsdrivende. Af overskuddet skulle der årligt udredes beløb til enken og børnene, så længe de levede, foretages henlæggelser og uddeles et beløb på mindst 4% af kapitalen til en række sociale formål, der i fundatsens paragraf 8 er opregnet som ”1. Hjælp til trængende enligstillede Mødre med Børn, der er undergivet deres Forsorg,¹³ 2. Uddeling af Mad, Brændsel og Klæder til fattige, særlig om Vinteren, 3. Hjælp til trængende i Sygdomstilfælde, 4. Støtte, derunder gennem Ydelse af rentefrit Laan, til ubemidlede Børns og unge Menneskers Opdragelse og Uddannelse.” I de første år gik de fleste uddelte beløb til de enligstillede mødre. Der blev desuden indledt et formaliseret samarbejde med sygeforeninger og handicaporganisationer, som fik tilført væsentlige beløb, og også Mødrehjælpen fik efter oprettelsen i 1930erne midler fra fonden. Senere er beløb til uddannelsesformål, herunder bygning af kollegier, kommet til at spille en væsentlig rolle for fondens almennyttige virke.¹⁴

Den første fondsbestyrelse blev sammensat af familiemedlemmer og aktive erhvervsfolk. Om sammensætningen på langt sigt er der ikke nævnt andet, end at bestyrelsen skulle supplere sig selv. Der har i lange perioder været et eller to familiemedlemmer i bestyrelsen, men familiepræget synes dog i denne fond at have været svagere end i mange af en senere tids fonde.

Virksomheden fortsatte som direkte fondsejet til 1970erne, men der blev derefter oprettet et holdingselskab, Dansk Egmont A/S, med fonden som hovedaktionær, formodentlig ud fra lignende ønsker om at kunne rejse tilstrækkelig kapital til den efterfølgende ekspansion, som gjorde sig gældende for Carlsbergbryggerierne. I forbindelse hermed blev der udstedt en ny fundats, som også gav mulighed for at give støtte til forskning, undervisning og oplysning.

Egmontfondens egenkapital er nu på ca. 5 mia. kr. Uddelingernes størrelse svinger fra år til år, men har hyppigst udgjort 10-15% af årets indtægter.

Kraks Fond

I 1770 udsendte agent Hans Holck en lille vejviser for København, og i 1862 overgik vejviseropgaven til stadsconductør Thorvald Krak. Senere kom flere produkter til, således i 1910 Kraks Blå Bog. I 1922 besluttede den daværende ejer Ove Krak (1862-1923) at oprette en fond, der skulle træde i kraft efter hans død og bære navnet Kraks Legat og videreføre virksomheden. Fonden trådte i kraft i 1924 efter at have fået kongelig stadfæstelse af fundatsen. I fundatsen hed det, at 10% af overskuddet i virksomheden skulle henlægges til en grundfond, og at resten skulle tilfalde Kraks enke, Else Krak, så længe hun levede.

Efter hendes død i 1930 kunne der derefter disponeres over overskuddet til slægtninge og gamle medarbejdere samt til ”forskellige samfundsnyttige formål”, der blev nærmere bestemt som formål, der kunne ”gavne og støtte personer, institutioner eller foretagender, der virker til bedste for dansk handel og industri”. En særlig bestemmelse gik ud på, at de uddelte beløb skulle være samlet om få modtagere, og at den største portion skulle lyde på mindst halvdelen af det uddelte beløb. Fondet skiftede i 1982 navn til Kraks Fond, og da fondsbestyrelsen ind i det nye årtusinde fandt, at Kraks Forlag ikke ville have størrelsen til at gennemføre de massive investeringer i it-udvikling og salg, der skulle til for at klare sig i et nu internationalt marked for forlagsvirksomhed, besluttede den i 2007 at modtage et købstilbud og sælge Kraks Forlag A/S til Eniro Danmark A/S og at videreføre de erhvervsdrivende aktiviteter i datterselskabet Ove K. Invest A/S. I forbindelse med disse ændringer er fundatsen blevet tilpasset, så det erhvervsdrivende formål nu lyder på at forvalte de fonden som universalarving efter Ove Krak fra dennes bo tilflydende aktiver og hvad der måtte træde i stedet for disse, herunder gennem direkte og indirekte investering i fast ejendom samt virksomheder og selskaber, der driver aktivitet inden for handel, industri, tjenesteydelser og/eller fast ejendom, og således at der ikke skal gælde begrænsninger i størrelsen af fondens ejerskab af sådanne virksomheder og selskaber. Til de velgørende formål er blevet tilføjet at yde understøttelse til lægers enker i økonomisk trang.

Fonden har nu en egenkapital på ca. 500 mio. kr. De årlige indtægter har været stærkt svingende, og det har smittet af på uddelingernes størrelse, men sammenlignet med de erhvervsdrivende fondes gennemsnitlige praksis er det en relativt stor del af overskuddet, der i de senere år er blevet anvendt til uddelinger.

Thomas B. Thriges Fond

Næste skud på stammen af større erhvervsdrivende fonde kom til i 1933. Thomas B. Thrige grundlagde sin virksomhed i 1894 i Odense, og produktion af elektromotorer og andet elektromekanisk udstyr blev hurtigt virksomhedens speciale. Grundlæggelsen skete på et tidspunkt, hvor elektrificeringen af Danmark tog fart, og Thriges produkter vandt hurtigt udbredelse, så han til stadighed kunne udvide virksomheden, der blev en af dansk industris sværvægttere. Mens virksomheden forblev enkeltmandsejet, blev et datterselskab De forenede Automobilfabrikker organiseret som aktieselskab, og i 1930 opkøbte Thrige aktierne i jernbanevognfabrikken Scandia i Randers.

Da Thrige blev ældre, nåede han frem til, at hverken en søn eller to svigersønner var egnede til at overtage virksomhedskomplekset, og han besluttede derfor at oprette en erhvervsdrivende fond, hvortil han overdrog fabrikkerne og andre aktiver. Det skete med en fundats fra 1933. Fonden skulle fortsætte driften af virksomhederne og ”holde deres økonomiske og tekniske standard højt”.

Overskuddet af virksomhederne skulle efter beløb til familien og efter henlæggelser deles, således at halvdelen blev henlagt til en reservefond til imødegåelse af tab, indtil denne havde nået en størrelse på 3 mio. kr., mens den anden halvdel skulle anvendes til ”gavn for dansk Haandværk og Industri 1) ved Hjælp til Fremme af saadanne Videnskaber, der af Fondsbestyrelsen skønnes at have Betydning for Industrien eller Haandværkets Trivsel, og/eller 2) ved Støtte paa anden Maade til Institutioner, Foretagender eller Personer, hvis Virksomhed af Fondsbestyrelsen skønnes at have Betydning for Industri eller Haandværk” I praksis er omkring halvdelen af de uddelte midler gået til forskning og undervisning.

Fondsbestyrelsen skulle bestå af fem personer, hvoraf mindst en havde indsigt i industrielle forhold og en var jurist. Thrige var fra begyndelsen medlem, men der har derefter ikke været familiemedlemmer i fondsbestyrelsen, der er selvsupplerende.

Også i dette tilfælde var der således tale om fuldstændig overtagelse af en (moder)virksomhed, der ikke var organiseret som et selskab, og i 1965 gav det problemer, da der skete en fusion med A/S Titan. Løsningen blev som ved bryggerierne oprettelse af et aktieselskab Thrige-Titan, hvor fonden indtrådte som hovedaktionær.

Der er i en senere tid sket meget omfattende ændringer i fondens erhvervsaktiviteter, som nu er samlet i Thrige Holding A/S med elektronikvirksomheden Terma A/S som det vigtigste datterselskab, og fonden har bevaret sin status som erhvervsdrivende ved at have en bestemmende indflydelse i holdingselskabet.

Fondens egenkapital er nu på ca. 500 mio. kr.. Årsresultaterne har i de senere år været stærkt svingende. Oplysninger om uddelingernes størrelse mangler.

Otto Mønstedes Fond

Kun et år senere oprettedes den næste store erhvervsdrivende fond. Otto Mønsted havde i 1883 grundlagt Danmarks første margarinefabrik i Århus. Denne virksomhed ekspanderede hurtigt og blev udvidet med fabrikker i England og interesser i andre virksomheder. I 1909 blev firmaet omdannet til et aktieselskab med Mønsted som hovedaktionær.

Hans ægteskab med Anna Sophie Broge, datter af storkøbmanden Hans Broge, var barnløst, og i et testamente havde ægteparret bestemt, at efter den længstlevendes død skulle en væsentlig del af parrets formue og herunder den bestemmende aktiepost i Otto Mønsted A/S overgå til en fond, der dermed blev erhvervsdrivende.

Mønsted døde i 1916 og enken i 1933, hvorefter fonden kom til at virke fra 1934. I fundatsen hed det, at en tiendedel af de årlige indtægter skulle henlægges til fondens kapital, men at dens formål i øvrigt var at bidrage til ”udvikling af Danmarks handel og industri”. Det skulle især ske ved anvendelse 1) til Hjælp til Uddannelse af velbegavede og uformuende unge Handelsmænd og polytekniske Studerende og Kandidater, idet der saa vidt muligt holdes Øje med, at Legatnyderne er flittige og arbejdsomme, saaledes at yderligere Støtte bortfalder, hvis disse Forudsætninger for Hjælpen ikke fyldestgøre,. 2) til Uddannelse af Lærere ved højere Handelsskoler eller ved den Polytekniske Lærestanstalt, Danmarks Tekniske Højskole, og eventuelt ved Landets tekniske Skoler, 3) til Fremme og Udvikling af saadanne Planer eller Foretagender paa Handelens og Industriens Omraader, der af Fondens Bestyrelse maatte skønnes at kunne virke fremmende for Danmarks Handels- eller Erhvervsliv eller i øvrigt kunne blive til Ære for Danmark.”

Fondsbestyrelsen skulle bestå af tre medlemmer, der blev udpeget af henholdsvis Grossererersocietetets Komité, Industrirådet og Polyteknisk Lærestanstalt. Det synes ikke på noget tidspunkt at have indgået i Mønstedes planer, at fjernere slægtninge af Mønsted- eller Brogefamilien skulle spille en rolle i fondens virksomhed.

Det fondsejede erhvervsdrivende selskab Otto Mønsted A/S fortsatte som margarinefabrik frem til 1981 – fra 1971 i et nært samarbejde med Unilever, men har derefter som et investeringsselskab ved siden af passiv formueforvaltning erhvervet skiftende aktive ejerandele i forskellige mindre og mellemstore virksomheder, herunder også tilfælde med en bestemmende indflydelse, så der stadigvæk er tale om en erhvervsdrivende fond.

Fondens egenkapital er nu på ca. 400 mio. kr. De årlige indtægter har i en årrække været beskedne, men det er en betydelig del af indtægterne, der er anvendt til uddelinger.

Status omkring 1940

Omkring udbruddet af den anden verdenskrig var det endnu kun et fåtal af de største danske erhvervsvirksomheder, der var fondsejede. Det typiske var i stedet, at de store virksomheder var enkeltmandsselskaber eller aktieselskaber, hvor aktiekapitalen var ejet af en snæver familiekreds eller spredt på et større antal aktionærer.

Den ovenstående gennemgang viser, at det normalt var i forbindelse med dødsfald blandt virksomhedsejere af enkeltmandsvirksomheder eller familieejede aktieselskaber, at der forud for 1940 opstod erhvervsdrivende fonde. Baggrunden kunne da være, at den afdøde ikke havde fundet, at der var personer i den nærmeste familie, der kunne drive virksomheden videre i den rette ånd, og at en fondsdannelse derfor var en bedre måde til at sikre virksomhedens fortsatte eksistens.

Motivet for fondsoprettelsen har dermed – som det følgende vil vise – i mange tilfælde en baggrund, som kan minde om den, der kan genfindes i mange af de erhvervsdrivende fonde, der er blevet oprettet i anden halvdel af 1900-tallet, men i de nyere fonde er overgangen til fondseje ofte sket på et tidligere tidspunkt i en ejers eller ejerkreds aktive virke end før 1940, og det er muligt, at der kan være andre motiver bag oprettelsen end alene at sikre den fremtidige kontrol med virksomheden under næste generation af ejere.

Ønsket om at kunne foretage uddelinger til almennyttige formål indtager i de tidlige fonde en større plads i fundatserne end ved flere senere fondsdannelser og med mere faste bestemmelser om, hvor meget af overskuddet, der skal anvendes til uddelinger.

Hovedlinjer i udviklingen efter 1940

I den sidste del af 1900-tallet er oprettelse af erhvervsdrivende fonde fortsat. Selv om det fortsat er relativt beskedne fondsdannelser, der udgør en væsentlig del af det samlede antal, er det, der har vakt mest opmærksomhed, at en række af landets største erhvervsvirksomheder har valgt at overføre en bestemmende andel over i en fond.

Det samlede antal fonde kendes først med sikkerhed fra 1990'erne. Indtil 1985 var der ikke lovbestemmelser om en pligtig anmeldelse af fondene til myndighederne, og efter at der i 1985 blev oprettet et fondsregister, som senere blev afløst af, at de erhvervsdrivende fonde skulle tilmeldes det centrale virksomhedsregister, er det sandsynligt, at der er gået nogle år, før alle de mindre fonde blev registreret.

Antallet af tilmeldte erhvervsdrivende fonde har derefter bevæget sig inden for intervallet 1.000-1.500, og nyttilgang er næsten stoppet fra 1989, da der blev gennemført en ændring i beskattningen, som betød, at ved overdragelse af aktier til en fond skulle overdrageren betale avanceskat af værdistigningen på aktierne efter samme regler som ved almindeligt salg på markedet. Det har i praksis betydet så stor en belastning for ejerne/selskabet, at en fondsdannelse er blevet opgivet.

Den betydelige forskel i fondenes størrelse kan ses af regnskabstal fra 2011, som er indhentet fra registret til brug for Erhvervsudvalgets rapport om fremtidens regulering af erhvervsdrivende fonde (s. 35). Omkring en sjettedel af fondene råder over ca. 97% af fondenes samlede midler, og selv inden for denne gruppe er der en betydelig spredning med det resultat, at en ganske lille del af de erhvervsdrivende fonde helt dominerer billedet – idet de ti største alene har 74% af den samlede egenkapital og de 25 største 84%.

Tabel 1: Fordeling af erhvervsdrivende fonde efter egenkapitalens størrelse

Egenkapital (mio.kr.)	Antal fonde	Samlet egenkapital (mio.kr.)	Samlet grundkapital (mio.kr.)
< 10	788	1767	1522

10-<30	211	3673	1193
30-<60	129	5348	1466
60-	234	339256	28815
I alt	1362	350044	32996

De indbyrdes forskelle mellem fondene kommer også frem ved at opdele dem efter erhvervstilknytning og formål. Der er nu (august 2013) registreret 1375 erhvervsdrivende fonde i cvr, som opdeler dem efter den officielle danske branchekode. En samling i nogle hovedgrupper er vist i tabel 2.

Tabel 2: Erhvervsdrivende fonde 2013 fordelt efter brancher

Erhvervsgruppe	Antal erhvervsdrivende fonde
Landbrug, skovbrug, fiskeri	33
Industri, råstofindvinding, forsyningsvirksomhed	5
Bygge og anlæg	5
Handel og transport (heraf hoteller og restauranter o.l.)	81 (55)
Information og kommunikation	38
Finansiering og forsikring (heraf holdingselskaber)	167 (119)
Ejendomshandel og udlejning	182
Erhvervsservice	101
Offentlig administration	3
Undervisning	29
Sundhed (heraf foreninger, legater og fonde med velgørende formål)	468 (433)
Kultur, fritid mm.	157
Uoplyst	106
I alt	1375

Mange af de mindre erhvervsdrivende fonde findes under brancherne: Ejendomshandel og udlejning samt Sundhed. I branchen Hoteller og restauranter er der kun i begrænset omfang tale om fonde med uddelinger til velgørende formål. Det kan f.eks. være konferencecentre, kursusejendomme og ferieboligkomplekser, der har valgt denne form for organisation. Det samme gælder branchen Kultur, fritid mm., der bl.a. omfatter en del museer og sportsanlæg.

De store erhvervsdrivende fonde, hvor erhvervstilknytningen typisk omfatter industri- og transportvirksomheder samt finanssektoren, skal i stedet i tabellen findes i branchen Finansiering og forsikring. De pågældende fonde i denne kategori, der er udgået fra en industri- eller transportvirksomhed, har – bl.a. af hensyn til ekspansionsmuligheder - valgt at indskyde et holdingselskab, som fonden har den bestemmende indflydelse i, mellem fonden og den eller de produktionsvirksomheder, som har været oprindelsen til fondens oprettelse. I denne gruppe findes imidlertid også en række store fonde, der er opstået i forbindelse med omdannelse af finansielle

virksomheder, sparekasser, andelskasser og kreditinstitutter. Da deres oprindelsessituation er en ganske anden end for de øvrige fondes, vil de ikke blive medtaget i den følgende gennemgang.

Med den betydelige vækst i antallet af store virksomheder, der er overgået til fondseje, kan der være grund til at se på, om der i oprindelsessituationen, især forholdene på ledelsesplan, i motiverne for oprettelsen og i anvendelse af det årlige overskud kan ses en forskel på tidligt og sent oprettede erhvervsdrivende fonde. Det er i det følgende gjort for nogle af de største af de eksisterende fonde – i første omgang med udgangspunkt i fundatser eller vedtægter og i fondsregnskaberne. Det kan dog være vanskeligt at danne sig et billede af uddelingernes rolle i fondenes økonomi. Man kan nok få tal for den enkelte fonds årlige uddelinger til forskellige formål, men størrelsen af fondenes indtægter, som de findes i regnskaberne, vil være afhængig af den udbyttepolitik, der er besluttet i den eller de virksomheder, som fondene har interesser i.¹⁵

Augustinus Fonden

Tobaksfirmaet Chr. Augustinus Fabrikker har en historie, der går tilbage til 1750 og virksomheden var i næsten to hundrede år fortsat på familiens hænder, fra 1938 i form af aktiebesiddelse i det da dannede aktieselskab. Den administrerende direktør var i 1938 Ludvig Augustinus, som ved selskabsoprettelsen var 50 år gammel og ikke havde myndige arvinger. Han døde i 1947 kun 59 år gammel. I 1942 besluttede han at lade virksomheden overgå til fondseje. Gennem fusioner i tobaksindustrien er selskabet nu blevet et investeringsselskab med en bestemmende ejerandel i Skandinavisk Holding A/S, som er medejer af Scandinavian Tobacco Group og flere andre virksomheder.

Fundatsen angiver i sin formålsparagraf, at den skal virke for ”almenvælgørende og humane, kunstneriske, videnskabelige eller deslige formål”. Ved dispositionen over fondens indtægter bestemmes det, at der forlods skal ske henlæggelser på mindst 20% af de samlede årlige indtægter, mens resten efter bestyrelsens bestemmelse enten skal bruges efter det ovennævnte formål eller henlægges. I modsætning til de fleste andre af de større erhvervsdrivende fonde er der ikke i fundatsen bestemmelser om, at den skal virke for tobaksfabrikkens videre udvikling.

Fondens egenkapital er nu på ca. 12 mia. kr., og det gør den til en af landets meget store erhvervsdrivende fonde. Der er i de senere år udbetalt 10-15% af fondens årlige indtægter i understøttelser.

Knud Højgaards Fond

Civilingeniør Knud Højgaard var i 1918 medstifter af ingeniør- og entreprenørvirksomheden Højgaard & Schultz, der i 1921 blev omdannet til et aktieselskab og efterhånden kom til at påtage sig meget store anlægsarbejder både i Danmark og i udlandet.

Fondens historie går tilbage til 1944, hvor civilingeniør Knud Højgaard skænkede en betydelig aktiepost i Højgaard & Schultz a/s til ”Civilingeniør Knud Højgaards Legat”. I 1955 ændredes navnet til det nuværende, og Knud Højgaard skænkede en betragtelig formue til fonden, som blev kongelig konfirmeret i januar 1956.

Virksomhedsaktiviteterne blev i 1958 organiseret med et holdingselskab som moderselskab, der fra 1988 har heddet Højgaard Holding A/S. Datterselskabet med ingeniør- og entreprenøraktiviteterne blev i 2001 fusioneret med Monberg & Thorsen A/S til selskabet MT Højgaard. I dette selskab ejer Højgaard Holding 54% af aktierne.

Fonden ejer nu 64,5 % af aktiekapitalen og har 78,2 % af stemmerne i Højgaard Holding A/S. Endvidere ejer fonden udlejningsejendomme gennem de 100 % ejede

dattervirksomheder Højgaard Ejendomme A/S og EA/S Knud Højgaards Hus.

Fondens fundats har to formål, nemlig:

1. At støtte erhvervsmæssige, kulturelle, videnskabelige, sociale og kunstneriske formål til gavn for Danmark og dets befolkning blandt andet ved at bidrage til dansk ungdoms dygtiggørelse og uddannelse. Fonden kan støtte selskaber, institutioner, undervisningsinstitutioner, foreninger og personer. Fondens støtte til uddannelse kan ydes som studielån, tilskud til rejser, publikationer eller lignende. Undtagelsesvis kan der ydes lån til etablering af erhvervsvirksomhed, der skønnes at kunne få almen interesse. Indtil 10 % af fondens årlige disponible nettoindtægt kan anvendes til andre velgørende formål.
2. At eje aktier, der repræsenterer flertallet af stemmerne i Højgaard Holding A/S og derved søge at opretholde kontinuiteten i dette selskab og de virksomheder, der er eller bliver knyttet dertil. Fonden skal arbejde for, at Højgaard Holding A/S med tilknyttede virksomheder kan bevare sin anseelse.

Fondens egenkapital er nu på ca. 2 mia. kr. Under de sidste års krise inden for byggeri og anlæg har holdingselskabet haft dårlige økonomiske resultater, og der er derfor ikke udbetalt udbytte til aktionærene, men på trods heraf har fonden fastholdt en årlig uddeling på omkring 50 mio. kr.

Lauritzen Fonden

I 1895 oprettede Ditlev Lauritzen rederiet D/S Vesterhavet, og i forbindelse med rederiets 50-års jubilæum i 1945 oprettede hans børn, hvoraf sønnerne Ivar og Knud på det tidspunkt var ledere af virksomheden, Lauritzen Fonden ved at overføre en bestemmende post på 3. mio. aktier til Fonden. Brødrene var på det tidspunkt i fyrrerne og levede til 1974 og 1978. Det var derfor ikke et umiddelbart påtrængende ledelseskifte, der var motiv for fondsoprettelsen, men i den samtidige udtalelse er begrundelsen, at man har villet fejre rederiet Vesterhavets 50-års jubilæum. Frem til 2001 var der indskudt et holdingselskab mellem fonden og virksomhederne, men fonden fungerer herefter direkte som moderselskab for rederiet og de senere til koncernen tilknyttede virksomheder.

Fundatsens opregning af formål er lang, idet den skal:

- 1) virke for Danmarks anseelse ved fremme og udvikling af danske søfart, herunder særlig inden for den internationale skibsfart, og af dansk foretagsomhed i øvrigt.
- 2) yde støtte til undersøgelser og opgaver af teknisk, kommerciel og lignende art vedrørende skibsfart, handel, industri, landbrug og anden virksomhed.
- 3) yde støtte til unges uddannelse herhjemme og i udlandet.
- 4) virke for, at virksomheders – i særdeleshed de fonden tilknyttede virksomheders – skibe, værksteder og andre arbejdspladser samt kontorer og boliger er sunde, lyse, rene og velholdte, og at forholdene på arbejdssteder indrettes bedst muligt til fremme af arbejdsglæde samt endvidere at yde støtte til personer og institutioner, som arbejder for de her anførte formål, specielt inden for skibsfarten.
- 5) yde støtte til institutioner, foreninger og personer, som i det hele varetager søfartens og de i søfartens erhverv ansatte personers interesser, særligt sådanne institutioner og foreninger,, som den Lauritzenske slægt eller dens virksomheder har oprettet, støttet, interesseret sig for eller stået nær, samt eventuelt søge disse tilknyttet andre tilsvarende, mere livskraftige institutioner, såfremt de ikke selv er levedygtige, endvidere at oprette og drive sådanne veldædige institutioner, som varetager formål af ovennævnte art.
- 6) yde støtte til personer, som har gjort tjeneste i en af de af fonden eller den Lauritzenske slægt tilknyttede virksomheder, samt til sådanne personers efterladte.

- 7) yde støtte til institutioner, foreninger og personer, der arbejder for: at skabe kendskab til og agtelse for dansk kultur, derunder særlig erhvervskultur, uddannelse, dygtiggørelse og karaktertræning af ungdommen, studier vedrørende bekæmpelse af sygdomme, i særdeleshed ved forebyggende foranstaltninger.
- 8) yde støtte til institutioner, foreninger og personer, der arbejder for nordisk og internationalt samarbejde, også af ren humanitær art.
- 9) Yde støtte til institutioner, virksomheder, foreninger og personer, hvis formål og arbejde bestyrelsen skønner det af betydning at støtte

I modsætning til, hvad der er tilfældet ved de fleste andre erhvervsdrivende er opretholdelsen af fondens erhvervsvirksomhed(er) her ikke trukket direkte frem i formålsparagraffen, men det hedder i stedet andetsteds i fundatsen, at der ved fastlæggelse af størrelse af aktieudbytte og støtte skal tages hensyn til virksomhedernes ”beståen og udvikling”, at det er bestyrelsens opgave at ”opretholde de fonden tilknyttede virksomheder”, og at bestyrelsen skal se på, ”hvad der er bedst for fonden og de tilknyttede virksomheder som et samlet hele”. Ved oprettelsen i 1945 blev der i øvrigt ikke givet yderligere oplysninger om fondens virkemåde.¹⁶

Fondens egenkapital er nu på ca. 14 mia. kr., men har i de senere år haft relativt små indtægter på grund af vanskelige år for skibsfarten. Der er i de fleste af disse år ydet støtte for ca. 20 mio.kr. årligt. Det har i en periode svaret til omkring 3-4% af koncernens årlige nettoresultat.

A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almen Formaal

A. P Møller begyndte sin rederivirksomhed i 1904, og aktiviteterne blev hurtigt udvidet, så den samlede erhvervsgruppe, der kom til at omfatte flere rederier og industrivirksomheder, blev Danmarks største erhvervsvirksomhed med aktiviteter inden for blandt andet skibsfart, olieudvinding og detailhandel. Gruppen blev ledet af A.P. Møller til dennes død i 1965 og derefter af sønnen Mærsk Mc-Kinley Møller, der døde i 2012.

A.P. Møller tog initiativet til at oprette adskillige fonde, men det, der har interesse i den her belyste sammenhæng, begyndte i 1946 med A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers familiefond og 1953 med A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal. I forbindelse med den førstnævnte fonds oprettelse udtalte A.P. Møller – formodentlig ud fra krigsårenes turbulente forhold - at baggrunden var, at han frygtede for, at virksomhederne før eller siden ville blive overtaget af danske eller udenlandske spekulanter, og at det kunne modvirkes gennem fondsdannelsen.

I stiftelsesdokumentet for den første fond hedder det om formålet, at skibsrederen ville sikre sig, at hans virksomheder fortsat blev drevet efter de principper, der hidtil havde været gældende, at hans børns og deres efterkommeres tarv blev varetaget, og at der skulle gives støtte til nationale og andre formål. Ved oprettelsen af den anden fond i 1953 blev en stor del af Familiefondens kapital overført til den nye, og efter A.P. Møllers død i 1965 fik Almenfonden yderligere tilført meget store aktiepost i rederierne. Almenfondens støtteområder blev efter formålsbestemmelserne: Danskheden i Sønderjylland, nordisk samarbejde, støtte til søfartens institutioner og ansatte, til videnskabelige formål – især inden for lægevidenskab – samt i øvrigt til ”almenvælgørende eller på anden måde almennyttigt øjemed”.

Indtil 2003 ejede Almenfonden knap 49% af stemmerne i de to rederier, der udgjorde moderselskaberne i gruppen, men havde sammen med Mærsk Mc-Kinleys personlige aktiepost et flertal af stemmerne, men i 2003 blev strukturen ændret, så selskabet A.P. Møller – Mærsk A/S blev moderselskab, og i det fik Almenfonden et flertal af stemmerne.

Almenfonden er den største danske fond både målt efter egenkapital og efter de årlige støtteuddelinger. Egenkapitalen er nu på godt 90 mia. kr., og uddelingerne har ligget på mindst en halv mia. kr. om året. For de seneste år udgør det omkring 10% af det årlige overskud.

Hempel Fonden

Jørgen Christian Hempel oprettede i 1915 virksomheden J.C. Hempel's Skibsfarve-Fabrik. I 1943 blev virksomheden omdannet til et aktieselskab (med Hempel som eneaktionær), og i 1948 blev aktierne overført til den nyetablerede fond, der da hed J.C. Hempels Legatfond og siden har været enejer af skibsfarvefabrikken, der nu – under navnet Hempel Holding A/S - er moderselskab for den koncern, der efterhånden er blevet bygget op. Hempel var i 1948 i begyndelsen af halvtredserne og levede til 1985, så der var ved fondsoprettelsen ikke et umiddelbart behov for at sikre virksomheden på ledelsesplan.

Som formål har fonden efter en række mindre ændringer nu ”at sikre og underbygge det økonomiske grundlag for de af Hempel A/S med tilsluttende selskaber drevne virksomheders fortsatte beståen og udvikling på en sund, forretningsmæssig og økonomisk basis,” og kan udvides til andre virksomheder, som fonden erhverver interesser i, herunder også investeringer, som er nødvendige til fondens og koncernens konsolidering og sikring.

I fundatsens afsnit om ”Anvendelse af overskud”, hedder det, at når formålet er opfyldt, skal der ydes støtte til ”kulturelle, sociale, humanitære, videnskabelige, kunstneriske eller andre almennyttige formål, i første række inden for søfart, handel og industri”, men bestyrelsen er ikke forpligtet til at uddele hele det disponible beløb efter at have anvendt midler til hovedformålet. Beløb kan også overføres til et følgende år eller henlægges til fondens egenkapital.

Fonden har nu en egenkapital på ca. 4 mia. kr og har i de senere år uddelt 5-15% af de midler, der er tilført fonden fra koncernen og fondens egne midler.

Novo Nordisk Fonden

Fonden har et trebenet udgangspunkt. Da fysiologen August Krogh i 1922 vendte hjem fra en rejse i Nordamerika med rettigheder til at fremstille insulin i Skandinavien, besluttede han i samarbejde med apotekeren August Kongsted og lægen H.C. Hagedorn at gøre dette i en selvejende institution, der ved oprettelsen i 1924 fik navnet Nordisk Insulinlaboratorium.¹⁷ I vedtægterne, der blev stadfæstet i 1927, hedder det, at indtægterne i første linje skulle dække drift og forsøgsarbejde i virksomheden og anvendes til at opsamle et reservefond. Yderligere overskud skulle udbetales til et samtidigt oprettet Insulinfond, der efter at have samlet et eget reservefond skulle anvende midlerne til videnskabelige formål inden for fysiologi og krinologi mm. på det medicinske område. Desuden kunne der ydes støtte til diabetespatienter i Skandinavien. Dette fond var således ikke erhvervsdrivende, men alene uddelende. Det var primært beslutninger i Nordisk Insulinlaboratorium, der var afgørende for, hvor store midler der var til rådighed.

Det tredje ben skyldtes, at to af Nordisk Insulinlaboratoriums medarbejdere, brødrene Harald og Thorvald Petersen i 1925 grundlagde deres egen insulinproducerende virksomhed med navnet Novo Terapeutiske Laboratorium, der i 1940 blev omdannet til et aktieselskab med brødrene som de eneste aktionærer. I 1951 oprettede brødrene Novo's Fond. Fonden fik fra starten en aktiepost i form af præferenceaktier.

Oprettelsen skete på et tidspunkt, hvor brødrene Petersen var i 60erne og 70erne, og overgangen til et erhvervsdrivende fond må ses i sammenhæng med at sikre virksomheden under en senere ledelse. Det hedder derfor også i formålsparagraffen, at ”Fondsbestyrelsen skal ved sine Dispositioner saavel tage Hensyn til, at Selskabets Tarv varetages paa bedste Maade, som til at der

sikres Aktionærene et rimeligt Udbytte, og at Kontinuiteten bevares, idet Fondsbestyrelsen i det Hele skal have Tilsyn med Selskabets Drift og Ledelse.” Dernæst skulle fondens bestyrelse, eventuelt efter indstilling fra selskabets ledelse, yde støtte til sociale, humanitære eller videnskabelige formål, og endelig kunne der ydes hjælp til nuværende og tidligere ansatte samt til værdigt trængende efterkommere efter de to grundlæggere.

I 1989 blev fondene fusioneret under navnet Novo Nordisk Fonden. Det skete primært af hensyn til produktionsselskabernes behov. Fonden overtog de hidtidige fondes formålsparagraffer, fortsat med virksomhedens fremtid som det først fremhævede, idet fonden skulle ”udgøre et stabilt fundament for den erhvervsmæssige og forskningsmæssige virksomhed”, der bliver drevet på koncernens virksomheder. I 2000 skete der en yderligere ændring i organisationen, idet Fonden kom til at stå som eneaktionær i Novo A/S, der igen var hovedaktionær i produktionsselskaberne og kom til at varetage fondens værdipapirer og indflydelse på produktionsselskabernes udvikling.

Fonden har nu en egenkapital på 77 mia. kr. og har i årene 2000-2009 uddelt 5-15% af de midler, der er overført fra virksomhedernes overskud, til uddelinger.¹⁸

Lundbeckfonden

Det erhvervsmæssige udgangspunkt for denne fond, der blev oprettet i 1954, var medicinalvirksomheden H. Lundbeck & Co., hvor ”Co.” stod for Hans Lundbecks kompagnon efter 1924 Eduard Goldschmidt. Lundbeck døde i 1943 og Goldschmidt i 1950. Virksomheden blev derefter i 1950 omdannet til H. Lundbeck & Co. A/S, og aktiekapitalen blev fordelt med 50% til henholdsvis Lundbecks enke, Grete Lundbeck, og Goldschmidts arvinger.

Der var ingen direkte arvinger i Lundbeckfamilien, og Grete Lundbeck besluttede derfor i 1954 at oprette Lundbeckfonden, som fra starten kun fik overdraget en mindre aktiepost og derfor ikke var erhvervsdrivende, men ved Grete Lundbecks død i 1965 kom fonden til at råde over halvdelen af aktiekapitalen og blev i 1967 ene-ejer efter opkøb af familien Goldschmidts aktiepost. Senere er der sket aktieudvidelser, så fonden nu ejer ca. 70% af aktiekapitalen i Lundbeckkoncernen.

I fundatsen hedder det, at formålet er at sikre og udbygge aktiviteterne i Lundbeckvirksomheden. Med henblik på dette skal der forlods henlægges 20% af fondens overskud før skat til grundkapitalen. Det øvrige er til disposition og kan derfor anvendes til uddeling, som omfatter legater til medlemmer af Lundbeckfamilien, beløb til medarbejdere i virksomheden og som den almennyttige del, der omfatter de største beløb: yde støtte til især videnskabelige formål inden for sundheds- og naturvidenskab, men således at der er åbnet mulighed for, at bestyrelsen kan anvende op til 25% af uddelingerne til andre formål end dem, der er opregnet i fundatsen.

Fonden har nu en egenkapital på ca. 28 mia. kr. og har i de senere år anvendt 15-25% af overskuddet til uddelinger.

Det Obelske Familiefond

Udgangspunktet for denne fond var en tobaksfabrik grundlagt i 1787 i Ålborg. Virksomheden fortsatte i Obel-familien gennem flere generationer. I 1914 blev Christen W. Obel indehaver. Han døde i 1921, og fabrikken overgik derefter til hans enke Asta Obel. Virksomheden blev i 1937 omdannet til et familieaktieselskab, og næste generation kom med i ledelsen. I 1956 oprettede Asta Obel derefter Den Obelske Familiefond, der fik en bestemmende indflydelse i virksomheden. I 1961 gik firmaet C.W. Obel med i dannelsen af Skandinavisk Tobakskompagni, og konstruktionen blev derefter, at fonden ejede holdingselskabet C.W. Obel A/S, som var moderselskab for andelen i

Skandinavisk Tobakskompagni og efterhånden også for en lang række andre industri- og ejendomsselskaber, som blev opkøbt.

Ifølge fundatsen har fonden tre formål, nemlig: 1) at besidde og administrere sin aktiebeholdning i C.W. Obel A/S og derved medvirke til, at dette selskab stedse tilsikres den bedst mulige udvikling i økonomisk og kommerciel henseende, og derved tillige sikre, at selskabet til enhver tid har den bedst mulige ledelse, 2) at yde støtte til slægtninge af fabrikant C.W. Obel og 3) at yde støtte til alment velgørende eller på anden måde almennyttige formål.

De alment velgørende uddelinger går til forskning og uddannelse, sociale formål og sundhed samt kunst og kultur.

I en periode gik en betydelig del af overskuddet til familiemedlemmerne, men i de senere år har andelen, der er gået til støtte til almennyttige formål, været stigende og udgør en betydelig del af det samlede overskud. Fondens egenkapital er nu på godt 4 mia. kr.

Oticon Fonden

Virksomheden blev grundlagt af Hans Demant i 1904 som importør af høreapparater. Ved grundlæggerens død i 1910 overgik ledelsen til sønnen William Demant, der i 1929 etablerede en samlefabrik for importerede komponenter og i 1940 egenproduktion. I efterkrigstiden voksede virksomheden og har efterhånden fået mange udenlandske filialer og en stærk stilling på verdensmarkedet. I 1957 blev virksomheden omdannet til aktieselskab og en væsentlig del af aktierne blev overdraget til den samtidig oprettede William Demants og Hustru Ida Emilies Fond (Oticon Fonden). Erhvervsvirksomheden har nu William Demant Holding A/S som moderselskab, og fonden har desuden interesser i andre virksomheder.

Demant var i 1957 69 år gammel og levede til 1979. Der synes ikke at være oplysninger om baggrunden for fondsoprettelsen.

Fondens formål er at yde støtte til projekter omkring tunghørhed, til en bred vifte omkring erhvervsforhold, kultur og videnskab mm. samt til personer med tilknytning til fonden og dens virksomheder. Yderligere hedder det, at til opfyldelse af disse formål ”skal Fonden stedse direkte eller indirekte kunne udøve en væsentlig indflydelse på de virksomheder, der er eller måtte blive tilknyttet Fonden, for derigennem at bevare og forøge styrken og kontinuiteten i disse virksomheder.”

Fondens egenkapital er nu på 6,5 mia. kr. I de senere år har fondens årlige overskud været beskedent, men en væsentlig del af overskuddet er brugt til uddelinger.

Stibo-Fonden

Erhvervsvirksomheden bag fonden har sit udgangspunkt i trykkeri- og avisudgivelse omkring Aarhus Stiftstidende, som blev udskilt fra trykkeriet i 1927, hvorefter trykkeriet blev videreført under navnet Aarhus Stiftsbogtrykkerie. I 1966 overlod ejeren af aktiekapitalen, Erik Kjær, langt den største del af aktierne til den nyoprettede ”Aarhus Stiftsbogtrykkeries Fond”, der i 2007 skiftede navn til Stibo-Fonden.

Fondens formål er at sikre den langsigtede udvikling samt sikre virksomhedens overlevelse, og det er siden sket ved at investere stort set hele det årlige overskud i erhvervsvirksomheden, der siden har udviklet sig til en koncern, der fra at være et traditionelt trykkeri har udviklet sig til en international virksomhed med alsidige kompetencer inden for de grafiske processer omfattende såvel software som tryk. Koncernen har i dag datterselskaber i Europa, Nordamerika og Fjernøsten.

Fondens egenkapital er nu på ca. 500 mio. kr.. Støtten til almennyttige foranstaltninger har været af begrænset omfang.

Bitten og Mads Clausens Fond

Mads Clausen grundlagde i 1933 den virksomhed, der senere fik navnet Danfoss. Produktionen bestod de første år af ventiler til køleanlæg, men varespektret blev senere bredere med termostater som hovedvaren i en lang periode. Virksomheden voksede meget hurtigt i efterkrigstiden og blev i 1961 omdannet til et aktieselskab med en lukket aktionærkreds og Mads Clausen som den helt dominerende aktionær. Baggrunden for, at det skete på dette tidspunkt var, at aktieselskabsbeskatningen blev ændret fra at være progressiv til at være proportional, og det var derfor en fordel at vælge selskabsbeskatning i stedet for personbeskatning af den del af overskuddet, der ikke blev udbetalt som udbytte.¹⁹ Mads Clausen døde pludselig i 1966, og i 1971 oprettede enken, Bitten Clausen, der da var bestyrelsesformand, Dorthea Clausens Fond, der fik overdraget for 20 mio. kr. A-aktier, som repræsenterede en stemmeflerhed i aktieselskabet, så fonden dermed var erhvervsdrivende. Tidspunktet var valgt, fordi en ny lov fra udgangen af 1971 øgede beskatningen i forbindelse med overdragelse af aktier til en familiefond.

Fonden, der i 1976 skiftede navn til Bitten og Mads Clausens Fond, fik fra starten som formål at virke til at styrke Danfoss, og at dens midler kunne anvendes til at hjælpe Danfoss, såfremt aktieselskabet skulle komme i likviditetsvanskeligheder.²⁰ I senere udgaver angives det, at fondens formål er at støtte aktiviteter, der har en positiv indvirkning på Danfoss A/S, Danfoss' medarbejdere og de lokalområder, hvor Danfoss har sine aktiviteter. Fondens kan desuden støtte aktiviteter, der er til gavn for Sønderjylland, og de almenvelgørende områder er opregnet som uddannelse og forskning, dansk kulturel virksomhed i ind- eller udland og andre almennyttige formål efter bestyrelsens skøn.

Danfoss' almenvelgørende virksomhed foregår også gennem flere andre fonde, der ikke er erhvervsdrivende.

Fondens egenkapital er nu på ca. 800 mio. kr. Overskuddet har i de senere år været beskedent, men en betydelig del er gået de almenvelgørende formål.

Poul Due Jensens Fond

I 1945 blev Bjerringbro Pressestøberi og Maskinfabrik oprettet af Poul Due Jensen. Virksomhedens hovedprodukt blev hurtigt pumper. I 1967 blev virksomheden omdannet til aktieselskab med navnet Grundfos A/S. Poul Due Jensen stod i spidsen for selskabet ind til 1978, da han blev afløst af sønnen Niels Due Jensen, men forinden havde han i 1975 oprettet Poul Due Jensens Fond, der nu ejer ca. 88% af aktierne i Grundfos Holding A/S, der er moderselskab for koncernen.

Fondens formål er at sikre og udbygge det økonomiske grundlag for koncernens fortsatte vækst, og fondens udbytte må ifølge fundatsen udelukkende anvendes til geninvestering i Grundfos-selskaberne. Der uddeles dog trods denne bestemmelse hvert år pengebeløb til velgørende formål – men mindre end 1% af det årlige overskud. Der støttes hovedsagelig projekter inden for fire kategorier: Forskning og innovation, miljø og bæredygtig udvikling samt humanitær bistand og social ansvarlighed.

Fondens egenkapital er nu på 12 mia. kr. Uddelingerne udgør kun en meget lille del af det årlige overskud.

Allerfonden

Carl Julius Aller, der var uddannet som litograf, oprettede i 1873 Carl Allers Etablissement, der hurtigt fik succes som udgiver af illustrerede ugeblade og i 1890'erne udvidede aktiviteterne til Norge og Sverige. Carl Aller døde i 1926, men virksomheden blev derefter videreført af næste generation, der i 1930 omdannede etablissementet til et aktieselskab, der fra 1971 med navnet Carl Allers Etablissement A/S blev gjort til et holdingselskab for hele koncernen.

Medlemmer af familien overdrog i 1981 51,3% af A-aktierne i holdingselskabet til den nystartede Allersfond, og fonden har nu en bestemmende indflydelse i holdingselskabet, idet B-aktierne ikke er forsynet med stemmeret.

Fondens fundats opregner som formål først ”at eje, bevare, og stemme på de til fonden overdragne aktier i Carl Allers Etablissement A/S” og dernæst at yde støtte til Allerfamiliens efterkommere samt til ”forskning, opfindelser, videreudvikling eller lignende indne for trykkeri, reproduktion eller andre midler til fremstilling af massemedier,” således at støtten til familien går forud for det sidstnævnte formål.

Fondens egenkapital er nu på ca. 700 mio. kr. Der har været beskedne overskud i en række år, og de udelte beløb har derfor også været relativt små.

Færchfonden

Udgangspunktet for denne fond var en tobaksfabrik grundlagt af Rasmus Færch i 1869 i Holstebro. Virksomheden fortsatte i familien gennem flere generationer og blev i 1949 omdannet til et familieaktieselskab med navnet R. Færch, Handels- og Industriaktieselskab – fra 1993 med navnet Færch Holding Aps - hvor tobaksfabrikken under navnet R. Færchs Fabrikker var et datterselskab. I 1961 gik Færch med i dannelsen af Skandinavisk Tobakskompagni med en andel på 15%, men trak sig i 2008 ud af dette selskab, og midlerne blev i stedet investeret i anden industrivirksomhed. Som en division af R. Færchs Fabrikker havde en efterkommer af familien, Jørgen Færch, i 1969 etableret virksomheden R. Færch Plast A/S i Holstebro, og det er nu selskabets vigtigste produktionsvirksomhed.

Jørgen Færch oprettede Færchfonden i 1984 med en donation på 750.000 kr. med henblik på at opkøbe aktier i Handels- og Industriaktieselskabet fra familiemedlemmer, men fonden har senere udvidet sine interesser til andre virksomheder og til ejendomsbesiddelse.

Fonden opgiver som formål:

A: ”At sikre og bevare de af efterkommerne af Rasmus og Magdalene Færch nu eller senere drevne foretagender eller hertil knyttede foretagender af enhver art, og direkte eller indirekte at bevare styrken og kontinuiteten i disse foretagender og i de foretagender, der enten er eller måtte blive tilknyttet hertil såvel i ind- som udland. Fonden skal kunne oprette nye foretagender, dersom fondens bestyrelse skønner det hensigtsmæssigt for at kunne gennemføre fondens formål, ligesom fonden skal kunne sælge eller nedlægge tilsvarende foretagender om dette skønnes nødvendigt.”

B: ”At yde støtte fortrinsvis til efterkommere efter stifterne, men også efter Ernst og Lise Færch samt Erik og Gerda Færch, hvis dette tager sigte på unges uddannelse og ældres efteruddannelse. Der kan derimod ikke ydes støtte til stifterne selv eller til de personer eller selskaber, som måtte yde bidrag til fondens formue eller til sådanne bidragsyderes samlevende eller efterlevende ægtefæller.”

C: ”At yde støtte til initiativ, foretagsomhed og opfindsomhed fortrinsvis af erhvervs-mæssigt karakter ligesom den kan støtte videnskabelige, kulturelle, sociale og fritidsformål.”

D: ”At støtte velgørende eller på anden måde almennyttige formål.”

Fondens egenkapital er nu på ca. 1 mia. kr. Støtten til velgørende formål, der i de senere år har udgjort et par procent af årets resultat, er især blevet givet til kulturelle formål i Nordvestjylland.

Leo Fondet (in memoriam August Kongsted og Gertrud og Knud Abildgaard)

Den ovennævnte August Kongsted fortsatte efter udskillelsen af insulinproduktionen sin medicinalvirksomhed Løvens Kemiske Fabrik, der var oprettet i 1908. Kongsted døde i 1939, og virksomheden blev derefter overtaget af svigersønnen Knud Abildgaard, der i 1962 omdannede virksomheden til et aktieselskab med sig selv og hustruen som eneaktionærer. I 1983 besluttede ægteparret at overdrage aktierne til et fond, der trådte i kraft i 1984. Abildgaard var på det tidspunkt 82 år gammel og døde i 1986. Fondet har siden været ene-ejer af produktionsvirksomheden, og organisationen er nu bygget op, så et moderselskab, Leo Pharma A/S, står for virksomhedssiden af det erhvervsdrivende fonds aktiviteter.

I fondsfundatsen er der lagt ekstraordinært stærk vægt på virksomhedsdriften sammenlignet med en række andre fondsfundatser. Det hedder dels i §1, at formålet med fondet er ”at sikre videreførelsen af Løvens kemiske Fabrik med dertil knyttede selskabet”, dels gentages det i §3, at ”Fondets *primære* formål er i overensstemmelse med §1 at sikre videreførelsen af Løvens kemiske Fabrik med dertil knyttede selskaber,” og endelig hedder det i §10, at ”bestyrelsen skal ved udøvelsen af sin stemmeret på aktier i Løvens Kemiske Fabrik samt på aktier i dertil knyttede selskaber, fondet måtte erhverve, tage hensyn til, at selskabernes tarv varetages på bedste måde.” Aktierne i selskabet må ikke sælges, pantsættes eller belånes. Derefter følger, at fondsbestyrelsen kan foretage de henlæggelser, der findes rimelige til konsolidering, og først derefter kan overskud, hvis det findes forsvarligt, anvendes til at yde støtte til forskning inden for områderne medicin, kemi og/eller farmaci.

Fondens egenkapital er nu på 22 mia. kr. Uddelingens omfang har været stærkt svingende.

Rambøll Fonden (Rambøll, Hannemann & Højlund Fonden)

Ingeniørerne Børge Rambøll og Johan Hannemann, der begge var professorer ved Danmarks Tekniske Højskole oprettede i 1945 det rådgivende ingeniørfirma Rambøll & Hannemann, der hurtigt voksede sig stort gennem ekspansion og opkøb, der udvidede opgavefeltet til forskellige former for managementrådgivning og konsulentopgaver. En væsentlig udvidelse skete i 1991 ved en fusion med B. Højlund Rasmussen, Rådgivende ingeniører A/S.

Rambøll & Hannemann blev omdannet til aktieselskab i 1971, og i 1980 efter Hannemanns død blev aktierne overgivet til en fond. Fonden ejer nu næsten alle aktier i Rambøll Gruppen A/S, der er moderselskab for de forskellige erhvervsaktiviteter.

Ifølge Rambøll Fondens fundats er formålet ”gennem aktiebesiddelse at være ejer eller medejer af Rambøll Gruppen A/S og derigennem fremme dette selskab og med dette koncernforbundne eller associerede selskabers beståen og udvikling i økonomisk såvel som erhvervsmæssig henseende,” men fonden kan derudover bidrage til fremme af forskning og uddannelse inden for områder, der direkte eller indirekte kan fremme selskabernes udvikling samt yde støtte til trængende nuværende eller tidligere medarbejdere. Endelig nævnes som sidste formål, at der kan ydes støtte til almenyttige eller velgørende formål.

Fondens egenkapital er nu på 1,7 mia. kr. Der er kun i meget begrænset omfang foretaget uddelinger – typisk et par procent af det årlige overskud.

Om baggrunden for fondsoprettelsen ifølge fundatser og offentlige udtalelser

Oprettelse af fonde er også efter 1940 primært sket i familieaktieselskaber, og i ganske mange tilfælde, når den første generation af virksomhedsgrundlæggere har nået en moden alder.

Gennemgangen af fondenes fundatser og udtalelser omkring oprettelsen viser, at den vigtigste begrundelse har været, at ejeren/ejerne har ønsket at sikre, at deres livsværk skulle videreføres – og formodentlig helst efter samme retningslinjer som i deres egen direktørtid. Der har sikkert været en frygt for, at aktierne ved opgørelsen i et fremtidigt dødsbo og måske endnu senere, når de nærmeste arvinger døde, ville blive spredt på et stort antal personer, som ikke havde en særlig interesse for virksomheden, så det kunne blive muligt for helt udenforstående – måske endda udlændinge – at købe sig ind i virksomheden og måske overtage denne. Skete det, kunne der komme helt andre retningslinjer for virksomheden end dem, som grundlæggeren selv havde lagt vægt på, og ved en fjendtlig overtagelse kunne man måske risikere, at virksomheden blev nedlagt..

De ovenstående eksempler viser imidlertid, at der også er sket fondsdannelser, hvor der var en arvtager, der blev regnet for at være den rette person til at føre virksomheden videre, og kun få søskende, så en spredning af aktierne var mindre sandsynlig, og der er også eksempler på, at fondsdannelsen skete så tidligt i en virksomhedsgrundlæggeres liv, at det da var vanskeligt at udtale sig om videreførelse inden for familien.

I nogle af de fonde, der blev oprettet i 1940'erne kan man bag udtalelser omkring oprettelsen spore en bekymring for hele den verdenspolitiske situation og måske også for, hvor sikker den enkelte person kunne føle sig. En fondsdannelse kunne da måske være en måde, hvorpå man kunne gardere sig mod de værste følger af pludselige ændringer omkring ejerforholdene.²¹

En ændring af ejerforholdene gennem fondsdannelse har vel af nogle arvinger kunnet føles som et stort tab, fordi der nu ved en fremtidig boopgørelse ville være en langt mindre formue til fordeling. Oprettet af fondene har på to måder søgt at imødegå en utilfredshed med dette. Den ene udvej har været i fondsfundatserne at indsætte bestemmelser om, at familien skulle have del i fondens uddelinger, og i nogle tilfælde er sådanne bestemmelser udbredt til en bred familiekreds og til mange fremtidige generationer og med bestemte andele af overskuddet til dette formål. Denne type bestemmelser er der i den nyere fonde Lovgivning sat en grænse for. Den nugældende lov om erhvervsdrivende fonde indeholder følgende om familiemedlemmers adgang til at få del i uddelinger:

”§8. Bestemmelser i en vedtægt, der tillægger medlemmer af en bestemt familie eller visse familier fortrinsret til uddeling fra en fond, har ikke retsvirkning efter deres indhold, i det omfang fortrinsretten rækker videre end til personer, der lever på stiftelsestidspunktet, og til en i forhold til disse ufødt generation.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 gælder tilsvarende for bestemmelser i en vedtægt, der tillægger medlemmer af en bestemt familie eller visse familier fortrinsret til at indtage en bestemt stilling eller til på anden måde, herunder i form af arbejdsvederlag, at oppebære økonomiske ydelser fra fonden eller fra en virksomhed, hvorover fonden har en bestemmende indflydelse. Dette gælder dog ikke hverv som medlem af bestyrelsen.”

En anden måde, der er blevet benyttet til at sikre arvinger en fremtidig indtægt, har – som det kan ses i nogle af de nævnte fonde - været at dele aktierne i erhvervsvirksomheden op i A-aktier og B-aktier. Aktierne har fået lige adgang til udbytte eller måske endda stillet B-aktierne bedre rent udbyttemæssigt, men A-aktierne har fået en større stemmewægt i selskabet, typisk 10 gange så stor vægt som B-aktierne. A-aktierne er da overgået til fonden, mens arvingerne har fået B-aktier, og en eventuel fremtidig spredning af B-aktierne har da ikke kunnet få afgørende indflydelse på beslutninger omkring virksomhedens fremtid.

Eventuelle skattehensyn bag fondsoprettelser

Den overstående gennemgang har begrænset sig til, hvad der fremgår af offentlige udtalelser og oprettelsesdokumenterne omkring oprettelsessituationen. Kan andre forhold, der ikke er blevet

omtalt offentligt, også have spillet en rolle ved beslutningen om, hvorvidt en fondsdannelse har skullet vælges?

I diskussioner omkring besvarelsen af det spørgsmål har det især været drøftet, om skatter og afgifter har kunnet spille en rolle, og opmærksomheden har rettet sig mod betydning af arveafgifter, selskabs- og fondsbeskatning samt beskatning ved overførsel af aktier fra privat besiddelse til at udgøre en grundkapital i en erhvervsdrivende fond.

Betydningen af *arveafgifter* er lettest at få overblik over. Gennem hele perioden har lovgivningen bestemt, at aktiebeholdningen i et dødsbo blev pålagt en arveafgift, hvis størrelse har været afhængig af arvingens slægtskab til den afdøde og af det pågældende beløbs eller bomassens størrelse, men de satser, der har været gældende, er flere gange blevet ændret.²²

Ved en virksomhedsejers død har det kunnet betyde, at en aktiepost har måttet sælges på det frie marked for at skaffe tilstrækkelig likviditet til at udrede afgiften, og at det dermed kunne blive det første led i den spredning af ejerskabet, som mange ejere frygtede. Var aktierne i stedet overgået til en fond, skete der ikke noget ejerskifte ved dødsfaldet, og der skulle ikke udredes nogen afgift.

Denne bestemmelse er dog nu ændret, så der skal betales en boafgift af et dødsbo, men med den følgende undtagelse i boafgiftsloven:

”§3, Stk. 2. Skatteministeren er bemyndiget til at bevilge afgiftsfritagelse for arv, legat og forsikring m.v., som ikke er omfattet af stk. 1, litra f, og som tilfalder offentlige institutioner, den danske folkekirke, valgmenigheder, religiøse samfund, foreninger, selskaber eller stiftelser med almenvelgørende eller andet almennyttigt formål, jf. dog § 14, stk. 2.”²³

De forskellige former for *indkomstbeskatning*, der har kunnet spille en rolle, er vanskeligere at overskue, fordi lovgivningen på det område er blevet ændret adskillige gange og flere gange med grundlæggende forandringer, hvoraf nogle specielt har været indrettet på at ændre forholdene netop for fondene.

Tidligt i perioden kan forholdene belyses ved følgende oversigt, der sammenligner fire situationer, nemlig a) en virksomhed, der blev drevet som et enkeltmandsforetagende eller et interessentskab, b) en virksomhed, der var ejet af et familieaktieselskab, c) en virksomhed, der blev drevet direkte af en fond, og d) en virksomhed, hvis aktiemajoritet var ejet af en fond.

Med hensyn til indkomstbeskatningen blev overskuddet i virksomheden i tilfælde a) tillagt ejerens personlige indkomst og derefter beskattet efter en stærkt progressiv skala. I tilfælde b) skulle der betales selskabsskat af overskuddet i aktieselskabet, og ejeren/ejerne skulle betale indkomstskat af modtaget udbytte. I tilfælde c) skulle fonden betale selskabsskat af de fondsindtægter, der stammede fra erhvervsvirksomheden, og i tilfælde d) betalte erhvervsvirksomheden selskabsskat, mens fondens aktieudbytte var skattefri. Fondene kunne derimod komme til at betale skat af andre indtægter, men til gengæld kunne der opnås skattnedslag for de beløb, der var uddelt til almennyttige formål.

Formueskat blev betalt af de personlige formuer i tilfælde a) og b), men ikke i tilfælde c) og d), og aktier og anden formue, der overgik til fondes grundkapital blev ikke beskattet af en eventuel kapitalgevinst, mens det var tilfældet, hvis en flertalsaktionær solgte aktierne på det frie marked.

Der var således en række fordele ved at overgå til fondseje, som så skulle afvejes med, at den eller de hidtidige ejere mistede retten til frit at kunne disponere over virksomhedens kapital,

I 1970'erne opstod der en offentlig debat om det rimelige i denne indretning af skattelovgivningen.²⁴ Den resulterede i et udvalgsarbejde og en efterfølgende politisk diskussion, inden der i 1986 kunne gennemføres en fondsbeskatningslov.²⁵ Hovedreglen i denne var, at fondene i skattemæssig henseende skulle behandles på samme måde som aktieselskaber, men at der i den skattepligtige indtægt kunne ske fradrag for de beløb, der var anvendt til uddelinger til almennyttige

formål, og at der desuden kunne foretages et fradrag på indtil 25% af uddelingsbeløbet til konsolidering af fondskapitalen. Ved stiftelse af en fond skulle der betales en afgift på 20% af de gaver, der indgik i fondens grundkapital, men skatteministeren blev bemyndiget til at fritage en fond for denne afgift.

Den ministerielle bemyndigelse til at fritage for afgift ved en fonds oprettelse er senere blevet ophævet, men i stedet er afgiften indskrænket til alene at ramme bestemte typer af gaver, primært de fonde, der indeholder bestemmelser i vedtægten om uddelinger til familiemedlemmer af fondsopretteren.

I den nugældende lov lyder bestemmelsen:

”§3, *Stk. 6.* Gaver til fonde omfattet af § 1, nr. 1 og 4, skal kun medregnes ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, hvis gaven skal anvendes til uddeling eller det i vedtægten er bestemt, at kapitalen i løbet af et nærmere fastsat tidsrum skal anvendes til uddeling. Gaver til fonde, i hvis vedtægter der tillægges medlemmer af bestemte familier fortrinsret til uddelinger fra fonden eller fortrinsret til at indtage bestemte stillinger m.v., jf. § 7 i lov om fonde og § 8 i lov om erhvervsdrivende fonde, medregnes ved opgørelsen af fondens skattepligtige indkomst, såfremt der er tale om en gave, hvorved en fonds grundkapital udvides. Af gaver, som ydes til stiftelse af fonde som nævnt i 2. pkt., svares en afgift på 20 pct., jf. dog 1. pkt.”²⁶

Forskellene omkring *formuebeskatningen* er bortfaldet, efter at den personlige formueskat blev afskaffet i 1997.

Mens det tidligere var muligt for aktieejere uden skattemæssige konsekvenser at overdrage aktieposter til en nystiftet fond, som så indtrådte ved succession, dvs. at avancebeskatning først indtrådte, hvis fonden solgte aktierne, er der fra 1989 sket væsentlig skærpelse på dette område, idet indskud af aktier/kapitalejendele i en bestående virksomhed til en fond ikke medfører succession, og den hidtidige ejers avance i tiden fra erhvervelsen til videregivelsen til fonden er da skattepligtig og har betydet en så stor beskatning, at fondsdannelse næsten er totalt ophørt.

Bestemmelsen har da også været stærkt omdiskuteret og både haft tilhængere og modstandere. Især har dens betydning for generationsskifter og virksomheders eksistens været genstand for debat.²⁷

De erhvervsdrivende fondes almenvelgørende virksomhed

Den ovenstående gennemgang af forholdene i en række fonde viser, at den almenvelgørende virksomhed har spillet en meget forskellig rolle fra fond til fond, og også at det almenvelgørende formål har været meget forskelligt.

I de tidligste fondsdannelser udgør uddelingerne som hovedregel en større andel af det årlige overskud end i de senere tilkomne, og navnlig hos flere af de senest oprettede fonde er de næsten uden betydning. Det typiske for en stor del af fondene er imidlertid, at uddelingerne ligger på et niveau på 10-20% af det årlige overskud, og som helhed er det tydeligt, at henlæggelser, der skal sikre den tilknyttede erhvervsdrift, naturligt nok har været meget væsentlig for fondsbestyrelsernes dispositioner.

Mange af de tidligt oprettede fonde har også en meget bred kreds af modtagere, mens det i de senere tilfælde er meget almindeligt udelukkende at give til formål, der har en nær tilknytning til det fagområde, som den tilknyttede erhvervsdrift især er aktiv indenfor.

Et andet tildelingsaspekt, der kan findes hos nogle fonde, er en lokal afgrænsning i de formål, der gives støtte til.

Interne problemer ved valg af fondseje

Såfremt de virksomheder, der er blevet drevet af de erhvervsdrivende fonde, har været skullet være i stand til at ekspandere, har det for dem, der ikke har været organiseret som aktieselskaber, kun kunnet ske gennem henlæggelser fra virksomhedens overskud eller ved lånoptagelse. Mulighederne for lånoptagelse vil der være grænser for, så længe der ikke er en betydelig egenkapital bag, og hvis der af økonomiske årsager ikke har kunnet foretages tilstrækkelige henlæggelser, har det derfor kunnet virke som en hæmsko for ekspansionen.

De virksomheder, der har været organiseret som aktieselskaber, har stået i en lidt mere gunstig situation, idet det da har været muligt at rejse egenkapital ved nyudstedelse af aktier, så længe det ikke har truet fondens aktiebesiddelse af den bestemmende indflydelse over virksomheden. Der er derfor adskillige eksempler på, at fondsejede virksomheder, der ikke ved fondsgrundlæggelsen var aktieselskaber, er overgået til aktieselskabsformen i forbindelse med ekspansion. Det har således som nævnt været tilfældet for Carlsbergbryggerierne i forbindelse med fusionen med De forenede Bryggerier i 1970

Ved yderligere vækst i erhvervsvirksomhederne har selv muligheden for at have mindretalsaktionærer ikke været tilstrækkeligt til at sikre den fornødne aktiekapital, og et næste skridt har da været i dette tilfælde at opdele aktiekapitalen i to klasser, hvoraf den ene – såkaldte fondsaktier eller A-aktier – er blevet tildelt en større stemmevægt end de øvrige almindelige eller B-aktier, typisk har stemmeforholdet været som 10 til 1. Fonden har da ved at besidde A-aktierne i det selskab, som de stod for, kunnet fastholde den bestemmende indflydelse, samtidig med at en betydeligt større andel af egenkapitalen var ejet af andre.

Yderligere en mulighed for at øge egenkapitalen kan opnås ved at skyde et holdingselskab ind mellem fonden og dens virksomheder. Fonden fastholder den bestemmende indflydelse i holdingselskabet, der igen kontrollerer erhvervsvirksomhederne. Denne konstruktion er efterhånden blevet den foretrukne for de fleste af de større fondsdannelser, som det er fremgået af omtalen af de enkelte fonde ovenfor.

Eksterne problemer ved fondseje som følge af offentlig debat og lovgivning

Da de tidligste erhvervsdrivende fonde blev oprettet, fandtes der ikke nogen speciel lovgivning på dette område, og den eneste måde, hvorved fondene kom i kontakt med myndighederne på anden måde end andre erhvervsdrivende, var, at fondsstifteren normalt søgte kongelig konfirmation på fondsfundatsen, som det er vist i en række tilfælde ovenfor. Det betød et offentligt tilsyn med, om fondenes fremtidige virke ville være i overensstemmelse med grundlæggerens ønsker og blive udført på forsvarlig vis. Desuden kræver fundatsændringer efter kongelig konfirmation en ministeriel godkendelse, og den kan normalt kun forventes, såfremt ændrede samfundsforhold har gjort de oprindelige bestemmelser uhensigtsmæssige, mens der vogtes over, at der ikke brydes med de oprindelige formålsbestemmelser for fondens virksomhed.

En mere direkte offentlig interesse for fondenes virke opstod som nævnt først i 1970'erne, dels på grund af de mange nyoprettelser, dels som et led i en mere kritisk holdning til erhvervslivet. Debatten samlede sig især om, hvorvidt en erhvervsdrivende fond var en hensigtsmæssig organisation ud fra vækstmæssige og fordelingsmæssige hensyn, og om der var en særlig skattemæssig fordel for de familieejede virksomheder ved at overgå til fondseje.

Efter udvalgsarbejde og en længerevarende politisk debat mandede denne offentlige interesse ud i lovgivning i midten af 1980erne, der bl.a. indeholdt en registrering af de erhvervsdrivende fonde, der desuden skulle indsende årsberetning og årsregnskab til Erhvervs- og Selskabsstyrelsen, en bestemmelse om, at fondsgrundlæggere og deres familie ikke uden særlig

godkendelse måtte udgøre et flertal i bestyrelsen, og at uddelingerne til almennyttige formål ikke måtte stå i et klart misforhold til fondens midler. Dertil kom den ovennævnte skattelovgivning.

Efter Danmarks indtræden i EU er yderligere et emne kommet op i den offentlige diskussion. I det europæiske fællesskab har der til stadighed været planer om at harmonisere medlemslandenes selskabslovgivning for derved at fremme ligelige konkurrencevilkår på det indre marked. Det har i den forbindelse været diskuteret, om opdelingen i aktieklasser kunne virke hæmmende på effektivitetsforanstaltninger, fordi opdelingen gjorde det vanskeligt for udenforstående at kunne overtage et selskab, der blev drevet ineffektivt af en lille aktionærkreds, der kunne fastholde magten takket være besiddelsen af A-aktier med store stemmewægt eller andre bestemmelser, der greb ind i en ligelig indflydelse for aktionærerne. Der har dog hidtil ikke inden for Fællesskabet kunnet opnås enighed om regler, der har grebet ind i den bestående danske retstilstand på dette område.

Da disse forhold er gjort til genstand for andre af projektets undersøgelser, vil de ikke blive omtalt nærmere her

Erhvervsdrivende fonde i udlandet

Fonde med almenvelgørende formål og med en form for tilknytning til erhvervsvirksomhed findes i næsten alle lande, men de selskabsretlige og skatteretlige forhold er meget forskellige, og det betyder, at den måde fondene er organiseret på, og hvilken form for fondsdannelse der er valgt, kan variere meget mellem landene. Fondene kan antage alle de tre former, der er omtalt på side 1ff, og hvilken form, der er den mest almindelige, vil være forskelligt fra land til land.²⁸

Som i Danmark opstår de tidligste fonde i udlandet inden den første verdenskrig, hvor de mest kendte er *Carl Zeiss Stiftung* fra 1889, *Nobelstiftelsen* fra 1895, *Carnegie Foundation* fra 1911 og *Rockefeller Foundation* fra 1913. En del kom til i mellemkrigstiden, men et flertal af de største nutidige fonde er oprettet efter den anden verdenskrig.

Målt i forhold til det samlede erhvervslivs størrelse har den erhvervsdrivende fond størst betydning i Danmark, og i nogle lande er den mest udbredt form for almenvelgørende støtte med udgangspunkt i erhvervsvirksomheder, at der vælges den form, der er anført som nr. 2 på side 3, dvs. at fonden etableres som en selvstændig enhed, der enten modtager et årligt bidrag fra erhvervsvirksomheden, er mindretalsaktionær eller får en grundfond fra virksomheden ved oprettelsen, som fondsbestyrelsen derefter kan investere aktivt for at sikre midler til fremtidige uddelinger. I nogle tilfælde kan fonden i sin oprindelse være etableret som en erhvervsdrivende fond, fordi den er oprettet testamentarisk ved overdragelse af aktier på samme måde, som det er velkendt fra Danmark. Men i en senere fase har fondsbestyrelsen frigjort sig fra denne virksomhedsbesiddelse, fordi der ikke i vedtægterne har været en klausul om at videreføre virksomheden gennem fonden. Formuen er i stedet blevet investeret på anden måde, måske fordi det har kunnet give et bedre afkast. Som for flertallet af danske fonde er det normalt kun en mindre del af det årlige overskud, der er blevet anvendt til uddelinger, selv i tilfælde hvor det almenvelgørende eller filantropiske står som fondens eneste formål.

Nogle eksempler på verdens største fonde med betegnelser som *Stiftung*, *charitable foundation*, *grantmaking foundation* eller i fransktalende lande *Fondation* er omtalt nedenfor og kan give et indtryk af de mest almindeligt valgte fondsformer i en række lande. De erhvervsdrivende fonde findes i disse lande under navne som *Unternehmensverbundene Stiftungen*, *commercial* og *corporate foundations* og *foundations d'entreprise*.²⁹

Målt efter egenkapital er *Stichting INGKA Foundation* oprettet i 1982 med hjemsted i Leiden i Holland verdens største. Stiftelsen ejer INGKA Holding, som står som moderselskab for det store flertal af IKEA-forretninger, og der er derfor tale om en erhvervsdrivende fond. Ifølge

oplysninger fra IKEA skal stiftelsen sikre mod fjendtlig overtagelse. Holland synes valgt som hjemsted af skattemæssige grunde. Stiftelsen har anmodet om i Holland at blive indregistreret som en almenvelgørende institution (ANBI), men der synes ikke at være oplysninger om, at dette er godkendt.

Stiftelsen har en egenkapital på 36 mia. US\$ og uddeler omkring 100 mio. US\$ om året til designinnovationer og til bistand i ulande. Det uddelte beløb udgør en forholdsvis beskedent del af stiftelsens årlige indtjening, formodentlig kun et par procent.

Den største amerikanske fond målt efter egenkapital er *Bill & Melinda Gates Foundation* oprettet i 1994. Fonden har en egenkapital på 34,6 mia. US\$, som er skænket af stifterne, men ikke i form af ejerskab af Microsoft, som Bill Gates har stået som grundlægger af. Grundkapitalen gør derfor ikke fonden til erhvervsdrivende, men det kan den derimod være, fordi kapitalen er investeret i et stort antal virksomheder, men det synes ikke at være oplyst, om den er flertalsaktionær i nogle af disse.

Fonden skal for at kunne opfylde de amerikanske krav til at være en "charitable foundation" uddele et årligt beløb på mindst 5% af dens aktiver. I praksis har uddelingerne i de seneste år været på 3-4 mia. US\$, altså omkring 10% af aktiverne. Ifølge bestemmelserne for fonden er det ikke meningen, at den skal have "evig" varighed, men at hele egenkapitalen skal være uddelt 20 år efter ægteparrets død.

Fonden giver støtte til en meget bred vifte af formål, men med hovedvægten på at fremme sundhedsforhold og bekæmpe fattigdom i den tredje verden samt at støtte uddannelse og forskning i informationsteknologi i USA.

Andre eksempler på meget store amerikanske fonde er

- 1) *Howard Hughes Medical Institute*, oprettet i 1953, nu med en egenkapital på 16 mia. US\$, der oprindeligt bestod af aktier i stifterens flyfabrik, men nu er spredt ud over et stort antal former for investeringer, men heriblandt også en betydelig mængde aktier i private selskaber. Fonden yder støtte til biomedicinsk forskning – i et årligt omfang på ca. 800 mio. US\$.
- 2) *Ford Foundation*, oprettet i 1936. Fonden fik en startkapital fra Edsel og Henry Ford og efter deres død 90% af de aktier i Ford Motor Company, der var uden stemmeret, så der altså ikke var tale om en erhvervsdrivende fond. Disse aktier er senere solgt. Fonden har nu en egenkapital på 11 mia. US\$ og uddeler årligt støtte for omkring 400 mio. US\$ til projekter, der bekæmper fattigdom og fremmer demokrati samt til en række forskningsformål. En del af egenkapitalen er investeret i aktier, men fordelingen på selskaber er ikke kendt.
- 3) *J. Paul Getty Trust* med en egenkapital på 10 mia. US\$. Fonden blev oprettet af grundlæggeren af Getty Oil ved testamente og har fungeret siden 1982 med en betydelig aktiepost i olieselskabet blandt sine aktiver. Den vigtigste funktion er finansieringen af kunstmuseet i Los Angeles, der bærer Gettys navn. Desuden gives støtte til andre kunstneriske aktiviteter. Den årlige støtte er på 3-400 mio. US\$.

Den største britiske fond er *The Wellcome Trust*, der blev oprettet i 1936 og har en egenkapital på 22 mia. US\$. Grundkapitalen kom fra medicinalfabrikanten Henry Wellcome's aktiepost i hans virksomhed, men dette ejerskab er blevet afhændet i årene fra 1986 til 1995, og formuen er nu investeret i en bred vifte af selskaber og andre aktiver. Fonden støtter medicinsk forskning med et beløb, der i de senere år har været på ca. 1 mia. US\$.

Den største tyske fond er *Robert Bosch Stiftung GmbH* oprettet i 1964 og nu med en egenkapital på ca. 7 mia. US\$, der består af 92% af aktiekapitalen i industrikoncernen Bosch GmbH, der producerer værktøj, bremser, tændingsstemer og andre komponenter til bilindustrien. Fonden er dermed erhvervsdrivende. De årlige uddelinger beløber sig til 100-150 mio. US\$ og understøtter sundhedsforskning, undervisning og mellemfolkelig forståelse.

Den største svenske fond er *Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse*, der blev grundlagt i 1917, da den svenske direktør for Stockholms Enskilda Bank donerede 20 mio. svenske kroner til stiftelsen, og senere fulgte yderligere beløb. Egenkapitalen er nu på ca. 5 mia. US\$, hvoraf en væsentlig del er anbragt i svenske industriaktier, men det er ikke oplyst, om fonden er flertalsaktionær i nogle af disse. Det årlige afkast er på 100-200 mio. US\$, og langt det meste anvendes til uddelinger. Oprindeligt støttede fonden et bredt udvalg af formål, men i 1928 blev fundatsen ændret, og derefter går uddelingerne til grundforskning inden for medicin, teknik og naturvidenskab.

¹ Lovbekendtgørelse nr. 560 af 19. maj 2010, par. 1.

² Betænkning nr. 970 om fonde afgivet af det af justitsministeriet den 14. juli 1978 nedsatte udvalg, 1982, bilag 3, side 171-178.

³ Jf. Dansk Velfærdshistorie, bind 1, 2010, side 165ff.

⁴ Svend Larsen: Graabrødre Hospital og Kloster i Odense, 1939. Se om kirkelige stiftelser før og efter reformationen også Ditlev Tamm: Træk af dansk stiftelsesrets historie, Betænkning nr. 970, 1982, side 9-23.

⁵ Ministerialtidende C, nr. 155 og 163.

⁶ Ministerialtidende C, nr. 23.

⁷ Ministerialtidende C, nr. 41.

⁸ Ministerialtidende C, nr. 26

⁹ Der findes et betydeligt antal monografier, der behandler de adelige jomfruklostres historie. Hovedvægten i dem ligger på klosterlivet og på personal- og bygningshistorie, mens funktionerne som erhvervsdrivende fonde kun er meget summarisk omtalt. Se f. eks. C.H. Brasch: Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster I-III, 1859-63, Mikael Venge: Vemmetofte, borg, slot, kloster, 2010, G.L. Wad: Mindeskrift i Anledning af Halvandethundredears-Dagen for Oprettelsen af Det adelige Stift Vallø. 1888, Th. Thaulow: Vallø Stift 1888-1938, 1938, Sys Hartmann (red.): Vallø, Et kvindehus gennem 250 år, 1988, Finn Andersen: Støvringgård Kloster, fra jomfrukloster til bofællesskab, 2010 og O.F.C. Rasmussen: Optegnelser om Gisselfeld, 1868

¹⁰ Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltrang: Det Classenske Fideicommiss gennem 150 Aar, 1942 og Erik Helmer Pedersen: Godsdrift og velgørelse, 1992.

¹¹ Fideicommisset fik i 1947 overdraget godset Fuglsang på Lolland, og anvendelsen og vedligeholdelsen af godsets bygninger har i den efterfølgende tid lagt beslag på en del af fondens midler.

¹² Kristof Glamann: Carlsbergfondet, 1976. Kristof Glamann: Carlsbergfondet siden 1970, 1993.

¹³ Egmont H. Petersen var selv vokset op under sådanne kår.

¹⁴ Søren Federspiel: En fond i fokus. Egmont Fondens almennyttige virksomhed 1920-2002, 2003. Hans Egmont-Petersen m.fl. (red.): Egmont H. Petersen – et entreprenørstudie, 2006.

¹⁵ Oplysningerne i det følgende om de enkelte fonde er i de fleste tilfælde hentet fra fondenes årsberetninger og hjemmesider på internettet.

¹⁶ Jf. Berlingske Tidende 1. jun i 1945, side 3.

¹⁷ De første forsøg fandt sted på Kongsteds virksomhed Løvens Kemiske Fabrik.

¹⁸ Virksomhedshistorien er gennemgået i Gert Almind og Jan Lindsten: Novo Nordisk Fondens historie, 2011.

¹⁹ Lov om indkomstbeskatning af aktieselskaber af 11. juni 1960.

²⁰ Fundats af december 1971.

²¹ Se om disse forhold Ernst Kaufmann: Erhvervsdrivende selvejende institutioner, 1973.

²² Satsene findes i Dansk Skattehistorie VI (2007).

²³ Lovbekendtgørelse 327 af 2. april 2012.

²⁴ Se om denne: *Fonde som fundament for danske industri* (2005), side 71ff.

²⁵ Lov nr. 145 af 19. marts 1986 om

²⁶ Lovbekendtgørelse 1248 af 2. november 2010.

²⁷ Se Betænkning nr. 1374 om generationsskiftet i erhvervslivet, 1999 og Erhvervsfundsudvalgets rapport om fremtidens regulering af erhvervsdrivende fonde, 2012, side 15.

²⁸ Oversigter over de forskellige retsforhold kan bl.a. findes i *Feasibility Study on a European Foundatio Statute*, Final Report, 2009 og i Erhvervsfundsudvalgets rapport om fremtidens regulering af erhvervsdrivende fonde, 2012, side 578-586.

²⁹ En liste med verdens 29 største fonde målt efter egenkapital findes på hjemmesiden http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wealthiest_charitable_foundations. Se også <http://foundationcenter.org/findfunders> og <http://de.wikipedia.org/wiki/Stiftung>.